

Peygamber'e İtaatin Dayanağı Olarak İsmet Meselesi

Mahmut ÇINAR*

Özet

Peygamberler, insanların hidâyeti bulmaları ve bu doğrultuda hayatlarını düzenlemeleri için, Allah tarafından kendileri arasından seçilen ve yine kendilerine gönderilen şahsiyetlerdir. Peygamberlerin işlevlerini yerine getirmeleri için, öncelikle tanınmaları, daha sonra görevleri konusunda güvenilir olmaları ve kendilerine itaat edilmeleri gerekir. Tanınmaları ve güvenilir olmaları, işin tâbiatının gereği ve peygamber olan şahsiyetle ilgili hususlardır. İtaat edilmeleri ise, peygamberlikle amaçlanan hedefin gerçekleşmesi için, peygamberin muhatabı olan kitleyle ilgili bir tercihtir. Ne var ki insanların kendileri gibi başka bir insana kayıtsız şartsız teslim olmaları ve ona itaat etmeleri her zaman kolay değildir. Diğer yandan teslimiyet ve itaat söz konusu olmadığı takdirde de peygamberlikten beklenen neticenin elde edilmesi mümkün değildir. İşte bu engelleri aşmak için peygamberliği bir yöntem olarak belirleyip tercih eden Yüce Allah, peygamberlerin tanınmaları için onları mucize ile desteklemiş, kendilerine güvenilmesi için de onları ismet sıfatıyla donatmıştır. Bu iki husus peygamberin ümmetini dönüştürme kapasitesini oluşturmakta ve ümmetin aksine mazeret göstermesini engellemektedir. İtaat ise, ümmetin istenilen yönde dönüşmesi için, başlangıçta sahip olması gereken ön şartı teşkil etmektedir. Ümmetin itaatinin meşru bir zeminde olması için, peygamberin peygamberlik iddiasında samimi olması ve bu görevine şahsi hiçbir kaygısını karıştırmaması gerekir.

Peygamberlik göreviyle görevlendirilen zâtın, ismet sıfatıyla donatılmış olması, onun görevlendirildiği konu olan Allah'ın dinini yaşama ve bunu hem sözlü olarak hem de fiili olarak tebliğ etme konusunda güvenilirliğini ifade etmektedir. Allah'ın onu mâsûm kılması, onun dinî konularda dinin gerçek sahibi olan Allah'ın iradesinin aksine herhangi bir tasarrufta bulunmayacağı anlamına gelmektedir. İşte başka hiçbir insanda bulunmayan bu özellik nedeniyle peygambere itaat etmek gerekli görülmüştür. Bu makalemizde ismetin mahiyeti, sınırları, itaatın kaynağı olma kapasitesi ve buna bağlı olarak gerçekleşmesi beklenen, mâsûm olan peygambere itaat üzerinde durulacak, ismet ile itaat arasındaki bağlantı irdelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Peygamber, ümmet, ismet, itaat, dönüşme

* Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü Kalam Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, cinarmahmut02@gmail.com

The Issue of Ismah as the Ground of Obedience to the Prophet

Abstract

Prophets are personalities chosen by God from among people and sent to them so that they can find guidance and regulate their lives in this direction. In order to fulfill their functions as prophets, they must first be recognized, then they must be trusted in their duties and be obeyed. Being recognized and obeyed is a matter related to the nature of their duty and is mostly about the prophet himself. Obedience, on the other hand, is a preference about the mass as the interlocutor for the fulfillment of the goal of the prophecy. However, it is not always easy for people to be submissive unconditionally and obey to another human being like themselves. Nevertheless, in the absence of submission and obedience, it is not possible to obtain the expected result from prophecy. Here, Almighty Allah, who chooses the prophecy as a method to overcome these obstacles, has propped them up with miracles for recognition and has equipped them with ismah to make them trustworthy. These two points constitute the capacity of the prophet to transform the Ummah and prevent him from making excuses unlike the Ummah. Similarly, obedience constitutes a precondition that must be possessed in the beginning in order for the ummah to be transformed into the desired direction. In order for the obedience of the Ummah to be at a legitimate ground, the prophet must be sincere in the claim of prophecy and should not confuse his personal concern with this task.

The fact that the person assigned with the duty of prophecy is equipped with the title of ismah expresses his credibility to live the religion of Allah, the subject to which he is commissioned, and to communicate it both verbally and de facto. Allah's making him sinless means that he will not do anything in religious matters in contrary to the will of God, the true lord of the religion. It is considered necessary to obey the prophet because of this property which is not found in any other person. In this article we will focus on the essence of ismah, its boundaries, its capacity to be a source of obedience, and the relation between ismah and obedience.

Keywords: Prophet, ummah, ismah, obedience, transformation

Giriş

Genel olarak peygamberlerin, özel olarak da Hz. Peygamber'in dindeki konumu, İslâm düşünce tarihi boyunca zaman zaman tartışmalara sebep olmuştur. Tartışmanın ana eksenini iki husus oluşturmuştur. Birincisi "Hz. Peygamber, dinî hükümler ve dinî hayat üzerinde belirleyici bir inisiyatifte sahip midir değil midir?" şeklinde formüle edilebilen problemdir. İkincisi ise "Hz. Peygamber'in dinî hükümler ve dinî hayat üzerindeki bu inisiyatif ve tasarruflarının kaynağı nedir?" şeklinde formüle edilebilen meseledir. Birinci problem, nübüvvetin mahiyeti, amacı ve dindeki konumuyla doğrudan alakalıdır. İkincisi ise Peygamber'in inisiyatif kullanırken dayandığı konum, bilgi ve bu bilginin kaynağıyla alakalıdır. Kuşkusuz

her ikisi de üzerinde durulması gereken ve çözüm bekleyen hususlardır. Şu var ki şu ana kadar girilen çözüm önerileri, nihai çözüm olmadığı gibi, bundan sonraki hiçbir girişim de meseleyi temelden çözmeye yetmeyecektir. Belki de ümmetin bir kesimi arasında bu mesele kıyamete kadar tartışılmaya devam edilecektir.

Kuşkusuz nübüvvetin kaynağı ve inşa eden öznesi, bizzât Yüce Allah'tır. Kalam âlimleri O'nun kulları için bu yöntemi seçmesini, farklı gerekçelere dayandırmışlardır. Sözelimi Mu'tezile, bunu "aslah" teorisi ve bunun kaynağı olan "adl" ilkesiyle açıklarken¹, Mâtürîdîler "ilâhî hikmet" açıklamasını², Eş'arîler ise "lütuf ve rahmet" yorumunu öne çıkarmışlardır³. Bu açıklamalardan hiçbiri ilahî iradeyi devre dışı bırakmamakta, aksine ilahî iradeyi gerekçelendirerek açıklamaktadır. Buna göre kulları için bu yöntemi benimseyen ilahî iradenin, nübüvveti hangi işlevi yüklediğini tespit etmeye çalışmak öncelik kazanmaktadır. Bunun için tek kaynağımız Kur'ân'dır. Kur'ân'ın dışında, ilahî iradeyi açıklamaya yönelik hiçbir çaba görecelilik ve spekülasyondan öteye gitmez. İlahî iradenin maksadını Kur'ân'ın dışındaki yöntemlerle de anlamaya çalışmak mümkün ve hatta gerekli ise de, bu yöntemlerle elde edilen sonuçların isabetli olması ihtimal dâhilinde olmakla beraber, kesinlik ifade etmez. Bu nedenle kesinlik ifade eden tek kaynağın Kur'ân olduğunu kabul etmek durumundayız. Kur'ân'a bakıldığında, Peygamber'in ümmetine göre konumu ile ilgili olarak şu özelliklerin ön plana çıktığı görülmektedir.

1. Hz. Peygamber canlı bir tanıktır. Kur'ân bir bütün olarak değerlendirildiğinde, birazdan meali verilecek olan âyetlerin yanı sıra doğrudan veya dolaylı olarak bu anlama delalet eden başka âyetlerin de bulunduğu görülecektir.

"Ey Peygamber! Seni tanık, müjdecî ve uyarıcı olarak gönderdik."⁴

"İşte böylece, siz insanlara şahit olabilirsiniz, Peygamber de size şahit olsun diye sizi vasat (örnek) bir ümmet yaptık."⁵

"İçinizden Allah'ın lutfüne ve âhiret gününe umut bağlayanlar, Allah'ı çokça ananlar için hiç şüphe yok ki, Resûlullah'ta güzel bir örneklik vardır."⁶

Bu âyetlerin ilk ikisinde Hz. Peygamber'in ümmeti için canlı bir tanık olduğu ve ümmetin onu örnek alması gerektiği ifade edilmektedir. Özellikle ikinci âyette, sadece onu örnek almanın da yetmediği, örnek olarak oluşturulacak bir dindarlığın başka insanlara da taşınması gerektiği açıkça ifade edilmektedir. Üçüncü âyette ise

¹ Kadı Abdülcebâr, *Şerhu'l-Usûli'l-hamse* (trc. ve nşr. İlyas Çelebi), İstanbul: YEK Başkanlığı, 2013, II, 420 vd.

² Ebü'l-Muîn en-Nesefî, *Tabsiratü'l-edille* (nşr. H. Atay-Ş.A. Düzgün), Ankara: DİB, 2003, II, 1 vd.

³ Seyyid Şerif el-Cürçânî, *Şerh'ul-Mevâkıf* (nşr. M. Ömer ed-Dimyâti), Beyrut: Darü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1433/2012, VIII, 242.

⁴ el-Ahzâb 33/45.

⁵ el-Bakara 2/143.

⁶ el-Ahzâb 33/21.

Allah'ın resûlünün alınması gereken bir model olarak sunulmasının yanı sıra, kulun Allah'ın rahmetine erişmesi ve âhiretteki kurtuluşu da bu örnekliliği benimsemeye bağlanmaktadır.

2. Hz. Peygamber, öğreten ve arındıran bir muallimdir. Kur'ân'da bu anlama gelebilen birçok âyet bulunmakla birlikte, özellikle Bakara sûresinde yer alan aşağıdaki âyet, oldukça açık ve detaylıdır:

“Nitekim aranızdan size bir Peygamber gönderdik: O size âyetlerimizi okuyor, sizi arındırıp temizliyor, size kitabı ve hikmeti öğretiyor; yine size daha önce bilmediklerinizi öğretiyor.”⁷

Bu âyette Yüce Allah, Hz. Peygamber'in Allah'ın âyetlerini insanlara okuyarak onları arındırdığına ve onlara muallimlik yaptığına dikkat çekmektedir. Buna göre Hz. Peygamber, sadece insanlara bilgi aktarmakla yetinmemekte, aynı zamanda onları verdiği bilgiler ve okuduğu âyetler doğrultusunda dönüştürerek, şirk ve diğer kötülüklerden arındırmaktadır.

3. Peygamberler hidâyet üzeredirler ve hidâyete ermek isteyenlerin peygamberlere tâbi olmaları gerekir. Kur'ân'da genel olarak peygamberlerin, özel olarak da Hz. Peygamber'in hidâyet üzere olduğu ve insanların hidâyeti bulmaları için peygamberlerine tâbi olmaları gerektiği, birçok defa anlatılmaktadır. Bunlara şu âyetleri örnek vermek mümkündür:

“İşte o peygamberler, Allah'ın hidâyete erdirdiği kimselerdir. Şu halde onların rehberliğine uy.”⁸

“Andolsun biz, her ümmete, “Allah'a kulluk edin, tâğûttan kaçının” diye peygamber gönderdik. Allah onlardan kimini doğru yola iletti, onlardan kimine de (kendi iradeleri sebebiyle) sapıklık hak oldu. Şimdi yeryüzünde dolaşın da peygamberleri yalanlayanların sonunun ne olduğunu görün.”⁹

Birinci âyette, Hz. Peygamber'e hitaben kendisinden önceki peygamberlerin hidâyet üzere oldukları ve kendisinin de onlara uyması gerektiği ifade edilmektedir. İkinci âyette ise bunu destekler bir şekilde, Allah'ın peygamber göndermesinin sebebi olarak insanların tağuttan kaçınıp Allah'a kulluk etmeleri; yani hidâyete ermeleri gösterilmektedir. Buna göre peygamberlere tâbi olanlar hidâyete ermekle, onlara tâbi olmayanlar ise sapıklıkta kalmakla nitelenmişlerdir. Dolayısıyla peygamberlerin hidâyetin haricinde herhangi bir yere konumlandırılmaları söz konusu değildir. İnsanların hidâyete ermeleri de onların dâvetine uymalarıyla mümkündür.

4. Allah'ın sevmesi Peygamber'e tâbi olmaya bağlıdır: Kur'ân'ın bütünlüğü dikkate alındığında, Allah'ın sevmesinin kulun isabetli tercihine bağlı olduğu ve bu

⁷ el-Bakara 2/151.

⁸ el-En'am 6/90.

⁹ en-Nahl 16/36.

sevmenin kulun kurtuluşunu beraberinde getirdiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle Allah'ın zalimleri sevmediği, iyileri de sevdiği genel olarak zikredilmektedir.

“De ki: “Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.”¹⁰

Bu âyette, Allah'ı sevdiklerini iddia edenlere, bu iddialarında samimi iseler Hz. Peygamber'e tâbi olmaları gerektiği ve Allah'ın da kendilerini sevmesi için bunun şart olduğu zikredilmektedir. Hemen peşinden gelen âyette de Allah'a ve Peygamberine itaat etmeleri emredilmektedir.

5. Hz. Peygamber, ümmetinden sadece kendilerinin hayrına olan şeyleri ister: Bütün peygamberlerin ümmetlerine düşkün oldukları ve onların hidâyete ererek hem dünyada hem de âhirette mutlu olmalarını istedikleri kuşkusuzdur. Aşağıdaki âyette özellikle Hz. Peygamber'in ümmetine karşı duyguları ve duruşu canlı bir şekilde resmedilmektedir.

“Andolsun, size içinizden öyle bir Peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir, size çok düşkündür, müminlere karşı şefkat ve merhamet doludur.”¹¹

Bu âyette Hz. Peygamber'in ümmetine düşkün olduğu ve ümmetin herhangi bir sıkıntıyla karşı karşıya gelmesinin ona çok ağır geldiği ifade edilmektedir. Buna göre ümmetine bu kadar düşkün olan bir Peygamber'in onların hayrına ve yararına olmayacak bir şeyi onlardan istemesi söz konusu olamaz. O halde ona itaat etmek ve onun önderliğini kabul ederek yaşamak gerekmektedir.

Yukarıda Kur'ân ayetlerinden yola çıkılarak, genel olarak peygamberlerin özel olarak da Hz. Peygamber'in ümmetine göre konumu ve onlarla ilişkisi ana hatlarıyla tespit edilmeye çalışıldı. Peygamberlerin hidâyette oldukları, etrafındaki insanları da hidâyete dâvet ettikleri, zâten bunun için Allah tarafından gönderildikleri, sadece Allah'ın âyetlerini ümmetlerine iletmekle değil onlara rol model olarak onları arındırdıkları neticesine varıldı. Buna bağlı olarak Yüce Allah tarafından ümmetin bireylerinin peygamberine tâbi olmaları, onu model olarak almaları ve böylelikle Allah'ın rızasına ulaşmaları talep edilmektedir. Çalışmamızın bundan sonraki kısmında peygamberlerin hidâyete üzere olduklarının garantisini olan ismet sıfatı ve bunun sınırları üzerinde durulacak, peygamberin ismeti ile ona itaat edilmesi arasında bağlantıların neler olduğu ve bu bağlantıların kaynağı irdelenecektir. Zira Hz. Peygamber'in ümmeti için ne ifade ettiğine dair zaman zaman tartışmalar yapılmakta, kimileri onu yarı tanrı bir varlık gibi adeta hiçbir söz ve icraatı sorgulanmayan bir merci olarak dayatmakta iken, birileri de onu etkisiz bir insan şeklinde tasavvur etmektedir. Her ikisi de problemlili olan bu yaklaşımların dışında Hz. Peygamber'in, bir peygamber olarak ümmeti için hangi ölçüde bağlayıcı olduğu ve bunun gerekçeleri belirlenmeye çalışılacaktır.

¹⁰ Al-i İmrân 3/31.

¹¹ et-Tevbe 9/128.

İsmetin Peygamberlik İçin Zorunlu Bir Özellik olması

Peygamberler, Allah tarafından insanlar arasından seçilerek yine insanlara gönderilen elçilerdir. Peygamberlerin diğer insanlardan farkı, vahiy almalarıdır. Ancak vahiy almak tamamen bireysel bir tecrübe olduğu için, birtakım riskleri de beraberinde getirmektedir. Bu risklerden iki tanesi oldukça önemli ve peygamberlik müessesinin işlevine doğrudan etki etmektedir. Birincisi, vahiy almak bireysel bir tecrübe olduğu için, vahiy almadığı halde, vahiy aldığını iddia ederek, bu müessesenin olumlu sonuçlarından faydalanmak isteyen sahtekârlar çıkabilir. Nitekim tarih boyunca mütenebbiler hep olagelmıştır. İkincisi ise kendisine peygamberlik görevi verilen zât da bir insan olduğu için, peygamberliğin oldukça sıkıntılı, çetin ve zorlu olan yolunda, birtakım kaygılarla aldığı vahyi, şekil veya anlam açısından manipüle etme ihtimaline açıktır. Bu risklerin her ikisi de bertaraf edilmediği takdirde, Allah'ın peygamber göndermesinin tam olarak hedefine ulaşması mümkün değildir. Bu durumu herkesten daha çok peygamberliği ihdas eden Yüce Allah bildiği için, doğal olarak tedbir alması da beklenir. Yüce Allah bu tedbirleri şu şekilde almıştır: Peygamber olarak gönderdiği zâtı mûcize ile desteklemek suretiyle, birinci riski ortadan kaldırmıştır. Böylece gerçekten peygamber olan zâtın elinden mûcize zuhur ettiği, sahtekâr olan mütenebbinin elinde ise böyle bir şey söz konusu olmadığı için, ikisi birbirinden ayrılmış olur. Mûcize gerçekten peygamber olan zât ile sahtekâr olan iddia sahibini birbirinden ayırmak için Yüce Allah'ın verdiği bir imkândır. Yüce Allah'ın, kendisine ait olan bu fiili, peygamber olarak seçtiği kulun elinde gerçekleştirerek, dolaylı olarak onun sahtekâr olmadığını ortaya koymaktadır.

İkinci risk ise Yüce Allah'ın kullarına iletme üzere peygamberine gönderdiği vahyin kısmen veya tamamen değiştirilmesi, eklemelerde bulunulması, eksiltmelerin yapılması veya bağlamından koparılarak yorumlanması şeklinde olabilir. Zira peygamber de bir insan olduğu için, maruz kaldığı baskılar neticesinde kısmen de olsa gizlemesi, ekleme yapması veya farklı şekilde yorumlaması, aklen mümkündür. Ayrıca vahiy alması sürecinde de cin ve şeytanların baskılarına maruz kalması da aklen mümkündür. Şu var ki bunlardan hangisi gerçekleşirse gerçekleşsin, böyle bir durumda da vahiy hedefine ulaşmamış olacaktır. Kur'ân'da da açıkça belirtildiği gibi, peygamber bu tür baskılardan korunmuştur¹². İşte bu nedenle Yüce Allah, peygamber olarak gönderdiği zâtı ismet sıfatıyla donatarak, ona gönderdiği vahyi koruma altına almıştır. Bu koruma lafız ve kalıp düzeyinde olduğu gibi, anlam ve uygulama düzeyinde de geçerli kılınmıştır. Dolayısıyla peygamber olan zâta gelen vahiy, cin ve şeytanların baskılarından korunduğu gibi, söz konusu zâtın manipülasyonlarından da korunmuştur. İsmet sıfatının mahiyeti ve kapsamı dikkate alınarak değerlendirildiğinde, bu durum vuzûha kavuşacaktır.

¹² el-Vâkıa 56/79.

Sözlükte “Engel olmak, gelebilecek zararı bertaraf etmek” gibi anlamlara gelen ismet, **asm** kökünden türemiş Arapça bir isimdir (masdar). Terim olarak İslâm düşünce tarihi boyunca “Allah’ın, insanlara rehber olarak seçtiği peygamberleri günah işlemekten koruması” anlamında kullanılmaktadır.¹³ İslam düşünce tarihinin özellikle ilerleyen dönemlerinde, peygamberlerin mâsûmiyeti, onların tebliğ ettiği dini doğrudan etkilediğinden ciddiyetle üzerinde durulmuş ve zaman zaman bu alanda müstakil risaleler kaleme alınmıştır.¹⁴ Konu, peygamberlerin mâsûmiyetinin dinî/dünyevî hangi alanlarda geçerli oluşu, bu mâsûmiyetin nübüvvet öncesi ile alakası ve tebliğ ettikleri dine etkisi gibi temel hususlar etrafında tartışılmış; zaman zaman farklı görüşler ortaya atılmıştır. İsmetin kavramsal çerçevesinin temellendirilmesi, her ne kadar sonraki dönemlere rastlamakta ise de, gerek sahabe gerekse onlardan sonra gelen diğer ilk nesiller arasında Hz. Peygamber’in dinî düşünce ve dinî hayat üzerinde tartışmasız bir otoritesinin kabul edildiği kuşkusuzdur. Ayrıca Kur’an’da birçok defa Hz. Peygamber’e itaat edilmesinin emredilmiş olması, bu otoriteyi destekleyen önemli amildir.¹⁵ Söz konusu otorite, özellikle dinî konularda Hz. Peygamber’in koruma altında olduğu, yanılma bile behemehâl uyarılacağı gerçeğine dikkat çekmektedir. Hz. Peygamber’in, peygamberlik görevinin kapsamı içerisinde an be an kontrol altında bulunduğu ve herhangi bir yanlış hareketi durumunda oldukça sert bir şekilde uyarılacağı Kur’an’da açıkça ifade edilmektedir.¹⁶ Bu durumda peygamberlik görevinin alanına giren hususlarda, başka bir deyimle dinî konularda, Hz. Peygamber’in koruma altında bulunduğu dair herhangi bir itiraz bulunmamaktadır.

İsmetin kapsamı hakkında meydana gelen tartışma ve farklı görüşler, daha çok peygamberlik alanının dışındaki hususlarla ilgilidir. Söz gelimi İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî (ö. 478/1085), peygamberlerden büyük günahların meydana gelmeyeceğini, onların mûcize ile desteklenmelerine bağlamakta ve bunun aklın bir gereği olduğunu belirtmektedir. Küçük günahlara gelince, bunun aklen mümkün olduğunu, kesin olarak küçük günah işlemeyeceklerine dair naklî bir delilin de bulunmadığını ifade etmektedir.¹⁷ Nureddin es-Sâbûnî (ö. 580/1184) ise, peygamberler için, küfürden mâsûmiyetin vahiyden önce de sonra da sabit

¹³ Geniş bilgi için bkz. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, s. 2976; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1183; Topaloğlu-Çelebi, *KTS*, “İsmet”, s. 163; Bulut, Mehmet, “İsmet”, *DİA*, XXIII, 134.

¹⁴ Örnek olarak; Şerif el-Murtaza, *Tenzihü'l-enbiya*, Beyrut 1988; Fahreddin er-Râzî, *İsmetü'l-enbiya*, Kahire 1986; Celaleddin es-Süyûtî, *Tenzihü'l-enbiya an tesfihi'l-eğbiya* (nşr. Saîd Muhammed Lehham), Beyrut 1417/1997; Uveyd b. İyâd Mutrifî, *Âyâtü itâbi'l-Mustafa fi dav'i'l-ismetü ve'l-ictihâd*, Kahire ts. (Dârü'l-Fikri'l-Arabi); Mehmet Bulut, *Ehli sünnet ve Şia'da ismet inancı*, İstanbul 1991.

¹⁵ Söz gelimi; “Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin. İşlerinizi boşa çıkarmayın. (Muhammed 47/33)”.

¹⁶ Örnek olarak: el-Hakka 69/44-47. “Eğer (Peygamber) bize atfen bazı sözler uydurmuş olsaydı, elbette onu kısıvrak yakalardık. Sonra onun can damarını koparırdık (onu yaşatmazdık). Hiçbiriniz buna mani de olamazdınız.”

¹⁷ İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, *el-İrşâd* (nşr. M. Yûsuf Mûsâ-Abdül Mün'im Abdülhamîd), Kahire 1369/1950, s. 356 vd.

olduğunu, büyük günahtan mâsûmiyetin ise vahiyden sonrası için sabit olduğunu belirtmektedir. Ona göre peygamberler Allah'ın insanlara hücceti olduklarından, günaha bulaşmamaları gerekmektedir. Aksi takdirde güvenilirliklerini yitirirler.¹⁸ Ehl-i Sünnet ulemasının ismet konusundaki görüşleri, özet olarak bu şekilde verilebilir. Buna göre peygamberliğin dışındaki konularda ihtilaf olmakla birlikte, peygamberliğin kapsamına giren, yani dinî konularda peygamberin mâsûm olduğu konusunda tam bir ittifak bulunmaktadır.

Ehl-i Sünnetin yanında Mu'tezile ve Şiânın konu etrafındaki yaklaşımları da önemlidir. Mu'tezile, peygamberlerin bilerek ve kasıtlı olarak büyük günah (kebâir) işlemelerini caiz görmemekle beraber, insanların nefretini celb edecek (müneffir) türden olmamak kaydıyla küçük günah (seğâir) işlemelerini caiz görmektedir. Buna göre, Mu'tezilenin genel görüşü ile Ehl-i Sünnetin görüşü birbirine yakındır. Ancak Mu'tezile içinde zaman zaman farklı değerlendirmelerin yapıldığı da görülmektedir. Söz gelimi, İbrâhim en-Nazzâm (ö. 231/845), ne tevilde hatayı ne de taammüden kebâir ve seğâiri işlemeyi peygamberler için caiz görmemektedir. Ona göre, sadece unutma ve yanılma yoluyla günaha düşmeleri mümkündür. Ayrıca bu durumda bile ikâz edilirler. Onların ilimleri tam (ekmel) olduğundan, sürekli teyakkuzda bulunmaları gerekir. Buna karşılık Ebû Ali el-Cübbâ'ye (ö. 303/916) göre peygamberlerin taammüden ne kebâir ne de seğâir işlemleri caiz olmamakla birlikte, tevilde hata etmek suretiyle günah işlemleri caizdir.¹⁹ Kâdî Abdülcebâr (ö. 415/1024) ise, Ebû Haşim el-Cübbâ'den (ö. 321/933) alıntılar yaparak konuyu detaylandırır ve sonuç olarak peygamberlerin özellikle nübüvvet sonrası günaha düşmelerini câiz görenlerin görüşlerinin çelişkili olduğunu belirtir. Şöyle ki, peygamberler insanları mâsiyetlerden caydırmak için gönderilirler, insanları sakındırdıkları şeylere kendilerinin düşmesi; mesajlarıyla fiillerinin tezât teşkil etmesi anlamına gelir. Bunu peygamberler için düşündüğümüzde tebliğlerinde başarılı olmalarının mümkün olmayacağı açıktır²⁰ Mu'tezile mensuplarının yaptığı değerlendirmelerin tamamında, dinî bir önder olarak peygamberlerin, ilgili alanda mâsûm olarak kabul edildikleri dikkat çekmektedir. Hatta Mu'tezile ulemasının bu konuda Ehl-i Sünnet ulemasından daha sıkı bir yöntemi benimsediklerini kaydetmek mümkündür. Bu durum, peygamberin otoritesi ve dindeki konumu açısından oldukça önemlidir.

Şiâ, bir adım daha ileri giderek, peygamberlerin ne kasten, ne de yanılma ve unutma şeklinde kebâir veya seğâir işlemlerini caiz görmektedir. Şerîf el-Murtezâ (ö. 436/1044) Şiâ'nın günah işleminin insanların nefretini celp edeceği kanaatinde olduğunu belirterek, peygamberlerin gerek nübüvvet öncesi, gerekse nübüvvet sonrası, büyük-küçük tüm günahlardan mâsûm oldukları görüşünü benimsediklerini ifade etmektedir. Ayrıca bu düzeydeki ismetin, sadece peygamberler için değil, aynı zamanda imâmlar için de geçerli olduğunu belirterek

¹⁸ Nureddîn es-Sâbûnî, *el-Bidâye fi Usûliddîn* (nşr. Bekir Topaloğlu), Ankara 2005, s. 54.

¹⁹ Abdülcebâr, Kadî, *Şerhü'l-Usûli'l-hamse* (nşr. Abdülkerîm Osmân), Kahire 1408/1988, s. 573.

²⁰ Kadî Abdülcebâr, *el-Muğni fi evvâbi't-tevhîdi ve'l-adl*, Kahire 1385/1965, XV, 300 vd.

bu sıfatın kapsamını genişletmektedir.²¹ Çağdaş Şiî otoritelerden olan Kâşifü'l-Ğita (ö. 1373/1954) ise, bütün peygamberlerin Allah tarafından gönderildiklerini ve şerefli kişiler olduğunu belirttikten sonra, sözü Hz. Peygamber'e getirerek, onun bütün işlerinde mâsûm olduğunu ve vefâtına kadar Allah'ın rızası dışında hiçbir şey yapmadığını belirtmektedir.²² Şiâ'nın bu yorumu, Mu'tezileyi de geride bırakan ve ismet konusunda çerçeveyi en çok geniş tutan görüştür.

Yukarıda da ifade edildiği gibi İslâm âlimleri ilgili bütün âyetleri teker teker değerlendirerek bunların ismet sıfatıyla çelişmediği sonucuna varmışlardır. Bu âyetleri değerlendiren literatüre bakıldığında; yapılan yorum ve değerlendirmelerin şu maddelerde temerküz ettiği görülmektedir:

1. Peygamberlerle ilgili söz konusu fiillerin hiçbiri yüz kızartıcı ve insanların tiksinsmelerini gerektiren fiiller cinsinden değildir. Hiçbir peygamberden hasislik vasfına uygun bir fiil sudur etmemiştir.

2. Bu fiillerin hiçbiri isyan kastıyla işlenmemiştir. Maksadı aşan fiillerdir. Hz. Mûsâ'nın elinden Kıptînin ölmesi sonrasında takındığı tavır ve pişmanlık duyduğuna dair ifadelerinden bu durum açıkça anlaşılmaktadır.

3. Bu fiillerin hiçbirisinde ısrar etmemişler, aksine Allah'a sığınarak tövbe etmişlerdir.

4. Bu fiillerin hiçbiri dinin tebliği ve yaşanması ile alakalı değildir.

5. Peygamberler diğer insanlardan farklı olarak, bu konuda Allah'tan yardım gördüklerinden herhangi bir ruhânî (cin-şeytan gibi) baskıya maruz kalmaktan mâsûmdurlar.²³

İlgili değerlendirmelerden çıkan en önemli sonuç; peygamberlerin hata olarak değerlendirilebilecek fiillerinin bile aslında normal şartlarda başka insanlar için müsamaha ile karşılanabilecek türden fiiller olmalarıdır. Bireysel hayatlarında ve dini ilgilendirmeyen hususlarda, kural olarak hata etmelerini benimseyen ilmi çevreler bile, onların bu konuda ısrarcı olmadıklarını ve yüz kızartıcı hatalardan uzak durduklarını kabul etmektedirler. Bu durum, peygamberlerin dinî konulardaki uygulama ve tasarruflarının ilahî koruma altında olduğu ve bu konudaki bütün belirlemelerinin isabetli olduğu sonucuna götürmektedir.

Peygamber'e İtaat ve Bunun Kur'ân'daki Delilleri

Peygamber, Allah tarafından, kullarına rehberlik üzere seçilen bir kuldur. Allah ona vahiy göndererek görevi konusunda yol gösterir. Buna bağlı olarak Allah'ın kulları, Allah'ın kendileri hakkındaki muradını ve bu yönde kendilerinden istediği emir ve yasakları, ancak peygamber üzerinden

²¹ el-Murtaza, Ebü'l-Kâsım Alemülhüda Ali b. Hüseyin Şerif, *Tenzihü'l-enbiyâ*, Beyrut 1988, s. 4 vd.

²² M. Hüseyin Âl Kâşifü'l-Ğitâ, *Aslu's-Şiâ ve Usûlühâ* (nşr. Dâru'l-Usûl), Beyrut 1410/1990, s. 143.

²³ Geniş bilgi için bkz. İsmail Cerrahoğlu, "Garanik", *DİA*, XIII, 363-364.

öğrenebilirler. Allah'ın muradını ifade eden âyetlerden bir kısmı pratikte karşılığı bulunan ve uygulamaya dayalı bir içeriğe sahiptir. Bunların nerede, ne zaman ve nasıl pratize edilecekleri çoğu zaman Kur'an'da tam olarak açıklanmamıştır. Bu durum, muhatap olan kulların akıllarının farklılaşması ve görüş ayrılığının ortaya çıkmasına sebep olur. Bunun en bâriz örneği namazların rek'at sayısıdır. Kur'an'da defalarca namazın kılınması emredilmekle birlikte, rek'at sayısı hakkında herhangi bir bilgi verilmemekte, bu husus Hz. Peygamber'e bırakılmaktadır. Hz. Peygamber'in belirlemesi dikkate alınmadığı takdirde, farklı görüşler ortaya çıkacak ve dinin direği olarak bilinen bir hususta bile ümmetin ittifakı oluşmayacaktır. Böyle bir durumda, ilahî iradenin hedefine ulaşmaması şeklinde neticelenme riskini taşımaktadır. Ancak Yüce Allah gönderdiği Peygamberini bu tür ihtilafları çözmek ve kullarına somut bir şekilde pratik uygulamalarıyla birlikte göstermek üzere görevlendirmiştir. Bu nedenle Kur'an'da çok açık bir şekilde peygamberlere ve özellikle de bu ümmetin peygamberi olan Hz. Muhammed'e itaat edilmesi emredilmektedir. Bu anlamdaki âyetler, sayılamayacak kadar çoktur. Bunları kendi aralarında, içerdikleri hususları dikkate alarak farklı kategorilere ayırıp tasnif etmek mümkündür.

1. Hz. Peygamber'e itaat imanun gereğidir: Yüce Allah'ın kullarından istediği emir ve yasaklar, kulların iman etmeleri üzerine bina edilmiştir. Kelam âlimlerinin büyük çoğunluğu iman etmeyenlerin, emir ve nehye muhatap olmadıkları görüşündedir. Zira iman olmadığı takdirde, yaptıkları iyi şeylerin bir faydasını görmeleri de mümkün değildir. Bu kurala göre Peygamber'e itaati emreden bütün âyetler, aslında mümin kimselere hitap etmektedir. Peygamberlere itaati emreden âyetler arasında müşriklerle ilgili olanları var ise de, bunlar genelde ya iman etme ve tevhid inancını benimseme konusunda itaat etmeyi öngörmekte ya da iman ettikten sonra amel konusunda itaati emretmektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'e itaat etmeyi emreden âyetler, imanun bir gereği olarak bunu istemektedir. Buna ilave olarak bazı âyetlerde bu durum açıkça ve teyid edilerek ifade edilmektedir. Bunlara örnek olarak aşağıdaki iki âyeti vermemiz mümkündür:

“Sana ganimetleri soruyorlar. Ganimetlerin Allah'a ve resûlüne ait olduğunu söyle! O halde siz gerçek müminler iseniz Allah'a karşı saygısızlıktan sakının, aranızı düzeltin, Allah ve resûlüne itaat edin.”²⁴

“Bir mümin erkek veya bir mümin kadının, Allah ve resûlü bir emir ve hüküm verdiklerinde artık işlerinde bundan başkasını seçme hakları olamaz. Allah'ın ve resûlünün emrine itaat etmeyenler doğru yoldan açıkça sapmışlardır.”²⁵

Birinci âyette: “siz gerçek müminler iseniz” ibaresi, ikinci âyette ise: “Bir mümin erkek veya bir mümin kadının, Allah ve resûlü bir emir ve hüküm verdiklerinde artık işlerinde bundan başkasını seçme hakları olamaz.” İbaresini,

²⁴ el-Enfâl 8/1.

²⁵ el-Ahzâb 33/36.

Allah'la birlikte Allah'ın resûlüne itaatın de imanın zorunlu bir gereği olduğunu beyan etmektedir.

2. Peygamber'e itaat Allah'a itaattir: Doğrudan bu anlama gelecek lafızlarla bu duruma işaret edildiği gibi, dolaylı olarak da bu anlamda anlaşılabilir âyetler vardır. Birincisine şu âyeti örnek vermek mümkündür:

"Resûlullah'a itaat eden Allah'a itaat etmiş olur, yüz çevirenlere gelince seni onlara bekçi olarak göndermedik."²⁶

Dolaylı olarak Peygamber'e itaati emreden âyetlerin sayısı oldukça fazladır. Allah'a itaatle birlikte Peygamber'e itaatın de zikredilerek emredilmiş olması, Peygamber'e itaatın Allah'a itaat etmek gibi değerlendirildiği anlamına gelmektedir. Bu itaat, Peygamber'in Allah'ın elçisi olmasından dolayıdır. Bu durumda elçiye itaat eden, onu elçi olarak gönderen Allah'a itaat etmiş gibidir. Bunlara örnek olarak şu iki âyeti vermek mümkündür:

"De ki: "Allah'a ve resûle itaat edin." Eğer yüz çevirirlerse bilsinler ki Allah kâfirleri sevmez."²⁷

"Allah'a itaat edin, peygambere de itaat edin ve tedbirli olun. Eğer yüz çevirirseniz bilin ki elçimizin görevi açık biçimde tebliğ etmekten ibarettir."²⁸

3. Peygamberler itaat edilmeleri için gönderilmişlerdir: Kur'ân'da, peygamberlerin gönderiliş sebebi olarak, onlara itaat edilmeleri ön görülmektedir. Dolayısıyla peygambere itaat edilmediği takdirde, onu peygamber olarak gönderen ilahî iradenin hedefine ulaşması söz konusu değildir. İtaat edilmek üzere gönderilen bir zâta itaat edilmeyerek ilahî rızaya ermek de mümkün olmaz. Şu âyetler bu durumu ifade etmektedir:

"Biz her bir peygamberi, Allah'ın izniyle, ancak kendisine itaat edilmesi için gönderdik. Eğer onlar kendilerine kötülük ettiklerinde sana gelseler de Allah'tan bağışlanmayı dileselerdi, peygamber de onlar için mağfiret dileseydi, elbette Allah'ı ziyadesiyle affedici ve esirgeyici bulurlardı."²⁹

"Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin."³⁰

Yukarıda meali verilen ikinci âyet, birkaç peygamberin diliyle tekrarlanmaktadır. Bu durum, peygamberlik müessesinin bizâtihi kendisinin, itaat edilmeyi gerektirdiği anlamına gelmektedir.

4. Allah'ın rahmetine ermek için Allah'la birlikte Peygamber'e de itaat etmek gerekir: Yüce Allah, Peygamber'e itaat etmenin kendisinin rahmetinin ön şartı olduğunu zikretmektedir. Peygamber'e itaat edilmediği takdirde, rahmetin zıddı

²⁶ en-Nisâ 4/80.

²⁷ Âl-i İmrân 3/32.

²⁸ el-Mâide 5/92.

²⁹ en-Nisâ 4/64.

³⁰ eş-Şuarâ 26/108, 110, 126, 131, 144, 150, 163,179.

olan "hızlan" söz konusu olur ki, bu durum hiçbir müminin göze alabileceği bir sonuç değildir. İşte âyetlerden örnekler:

"Allah'a ve peygambere itaat edin ki rahmete erdirilesiniz."³¹

"Müminlerin erkekleri de kadınları da birbirlerinin velîleridir; iyiliği teşvik eder, kötülükten alıkoyarlar, namazı kılarlar, zekâtı verirler, Allah ve resûlüne itaat ederler. İşte Allah merhametiyle onları kuşatacaktır. Kuşkusuz Allah mutlak güç ve hikmet sahibidir."³²

"Namazı hakkıyla kılın, zekâtı verin ve resûle itaat edin ki esirgenesiniz."³³

"Kim Allah'a ve Peygamber'e itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler, sıddıklar, şehidler ve sâlih kişilerle beraberdirler; bunlar ne güzel arkadaşlardır!"³⁴

5. Peygamberler helal ve haramı insanlara bildirmek için gönderilmişlerdir: Yüce Allah, Peygamberlerinin helal ve haramı ümmetlerine bildirmek üzere gönderildiğini ifade ederek, bu konularda da Peygamber'e kulak verilmesi ve dolayısıyla ona itaat edilmesini emretmektedir.

"Benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı olarak ve size haram kılınmış olanların bir kısmının sizin için helâl olduğunu bildireyim diye gönderildim ve size rabbimden bir mûcize getirdim. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin."³⁵

6. Ebedi kurtuluş Allah ile birlikte Peygamber'e itaatle mümkündür: Yüce Allah Kur'ân'da zaman zaman âhiretteki ebedi kurtuluşu Peygamber'e itaate bağlamaktadır. Buna göre Peygamber'e itaat olmaksızın ebedi kurtuluş mümkün değildir. Bir bütün olarak İslâm dininin insanlardan istediği her şeyin karşılığında vaad ettiği nihaî karşılık, ebedi kurtuluştur. Bir insanın ebedi kurtuluşu dikkate almadan dinî vecibelerinin anlam kazanması düşünülemez. Ebedi kurtuluş da Peygamber'e itaat şartına bağlandığına göre, dinî vecibelerin tamamı, Peygamber'e itaatle anlam kazanmaktadır. Bu âyetlerden birkaç tanesi mealen şunlardır:

"Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'a ve peygamberine itaat ederse Allah onu, altından ırmaqlar akan cennetlere koyacaktır, orada devamlı kalıcıdır; işte büyük kazanç budur."³⁶

"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin, sizden olan ulü'l-emre de. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve âhirete

³¹ Âl-i İmrân 3/132.

³² et-Tevbe 9/71.

³³ en-Nûr 24/56.

³⁴ en-Nisâ 4/69.

³⁵ Âl-i İmrân 3/50.

³⁶ en-Nisâ 4/13.

gerçekten inanıyorsanız- onu, Allah'a ve Peygamber'e götürün. Bu, elde edilecek sonuç bakımından hem hayırlıdır hem de en güzeldir."³⁷

"Allah'a ve resûlüne itaat eden, Allah'a itaatsizlikten korkan, O'na saygısızlıktan korunanlar var ya, işte asıl kazananlar bunlardır!"³⁸

"Ey iman edenler! Allah'a itaatsizlikten sakının ve doğru söz söyleyin ki, Allah sizin işlerinizi düzeltsin, günahlarınızı bağışlasın. Kim Allah'a ve resûlüne itaat ederse gerçekten büyük bir kazanç elde eder."³⁹

7. Peygamber'e itaatsizlik ebedî azabın sebebidir: Kur'ân'da Peygamber'e itaatle ebedî kurtuluş arasında doğrudan bir bağlantı kurulduğu gibi, Peygamber'e itaat etmemeyle uhrevî azab arasında da doğrudan bir bağlantı kurulmuştur.

"Kim de Allah'a ve Peygamberine itaatsizlik eder ve sınırlarını aşarsa Allah onu, devamlı kalacağı bir ateşe sokar, onun için alçaltıcı bir azap vardır."⁴⁰

"Yüzleri ateşe çevrildiği gün, "Keşke Allah'a itaat etseydik, resûlü dinleseydik" diyecekler."⁴¹

"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, resûle itaat edin ve yaptıklarınızı boşa çıkarmayın."⁴²

İkinci ayette, Allah'a itaat etmekle elçisini dinlemek arasında bir bağlantı kurulmaktadır. Buna göre Allah'a itaatin tam olarak gerçekleşmesi için onun elçisi olan Peygamber'e kulak vermek gerekmektedir. Son âyetin mealinde ise, Allah ve resûlüne itaat etmemenin amellerin boşa çıkmasının sebebi olacağı belirtilmektedir. Buna göre kulun yaptığı iyi şeylerin Allah katında kabul görmesi, Allah'a ve Peygamber'e itaat şartına bağlıdır.

İsmet-İtaat İlişkisi

Peygamberi diğer insanlardan ayıran aslî vasıf, onun vahiy almasıdır. Vahiy, ilmi asla tartışma konusu olmayan bir kaynaktan, yani Yüce Allah'tan peygambere gelmektedir. Hiçbir şüpheye yer bırakmayacak derecede kesin bilgileri içeren vahiy, Allah'ın kullarının hidâyete ermelerini kolaylaştırmak için gönderdiği yol gösteren bir muhtevaya sahiptir. Bu itibarla vahiy ve içerdiği bilgi, hem nitelik açısından hem de olgusal açıdan peygamberle, konumu ve statüsü ne olursa olsun diğer insanların arasını keskin bir şekilde ayırmaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber'in şahsında gerçekleşen vahyin bir defada gerçekleşip bitmeyen, aksine başlangıcından Hz. Peygamber'in vefâtına kadar devam eden bir süreç olması,

³⁷ en-Nisâ 4/59.

³⁸ en-Nûr 24/52.

³⁹ el-Ahzâb 33/71.

⁴⁰ en-Nisâ 4/14.

⁴¹ el-Ahzâb 33/66.

⁴² el-Kıtal 47/33.

önemini daha da artırmaktadır. Zira Hicri takvime göre yirmi üç yıl süren vahiy süreci, aynı zamanda Hz. Peygamber'in bir peygamber olarak, peygamberlik alanıyla alakalı olarak ümmetine rehberliğinin sürekli kontrol altında olduğu ve an be an izlenerek, Yüce Allah tarafından onaylandığı anlamına gelmektedir. Zira Hz. Peygamber'in bazı tasarrufları, zaman zaman vahiy yöntemiyle tenkid edilmiş ve uyarılara muhatap olmuştur. Bu durum, uyarılmadığı konularda, ilahî iradenin kendisine muvafakat ettiği anlamına gelmektedir. Kuşkusuz bu durum, sadece Hz. Peygamber'in peygamber olarak yaptığı tasarruflarla sınırlıdır. Onun bir beşer olarak yapıp ettikleri bu kapsamın dışındadır. Sahabe de Hz. Peygamber'in bir peygamber olarak talep ettiği hususlarda mutlak olarak itaat ettiği halde, bir insan olarak teklif ettiği önerileri zaman zaman tartışmış, hatta bazen Hz. Peygamber kendi önerisini terk ederek sahabenin görüşünü benimseyip uygulamıştır. Bu durum sahabenin de Peygamber'in peygamberlik alanında Allah'ın kontrolü altında olduğunu, ancak bir insan olarak isabet edeceği gibi hata da edebileceğini doğru anladıklarını göstermektedir.⁴³

Peygamber Allah'tan vahiy aldığı için, onun din adına söyledikleri, Allah tarafından benimsendiği anlamını taşımaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi, zaten Yüce Allah benimsemezse, uyarıyor. İşte bu nedenle vahyin iman edenler üzerinde sağladığı avantajlardan yararlanmak için, zaman zaman peygamberlik iddiasında bulunan sahtekârlar da (mütenebbiler) ortaya çıkmıştır. Gerçekten peygamber olan zât ile peygamber olmadığı halde bu iddiada bulunan sahtekâr kimseyi birbirinden ayırt etmek önem taşımaktadır. Yüce Allah sahiden peygamber olan zâtı mucize ile destekleyerek, sahtekâr olan iddia sahiplerinden ayırmıştır. Yüce Allah, seçtiği peygamberlerin elinden mucizeleri gerçekleştirmek suretiyle, dolaylı olarak; "İşte bu zât gerçekten benim peygamberimdir, ona güveniniz ve ona uyunuz." buyurmuş olmaktadır.

Mucize ile desteklenerek peygamberliği kesinleşen zâtın, peygamberliği ve dolayısıyla vahiy ile ilgili hususlarda bağlayıcı ve itaat edilmesi gerektiği konusunda, dikkate alınması gereken bir tek problem vardır. O da acaba ilahî vahye muhatap olan bu zât, bir beşer olduğu için korku, benimsenme, yayılma ve başarılı olma gibi birtakım kaygılarla kendisine gelen vahyi lafız ya da mana itibarıyla değiştirme, eksiltme ve ekleme yapma gibi yöntemlerle manipüle etmiş olamaz mı? Kuşkusuz peygamberliği tesis eden ve peygamberlikle kullarının işini kolaylaştırmayı murad eden Yüce Allah, bunun tedbirini de almış ve peygamberi mâsûm kılmıştır. İsmet sıfatıyla donatılan peygamberin, aldığı vahyi ne lafız itibarıyla ne de mana ve tatbikat itibarıyla, amacının dışında aktarması mümkün değildir. Kuşkusuz tatbikat Hz. Peygamber'e aittir ve bu konuda farklı alternatiflerin olması da mümkündür. Ancak bu tatbikat ilahî maksada uygun olmak durumundadır. Resûlullah'ın ilgili tatbikatı bu maksada uygundur. Yukarıda ismetle ilgili alt başlıkta verildiği gibi, bu tür bir teşebbüsün olması

⁴³ Bu konuda yapılan bir değerlendirme için bkz. Evkuran, Mehmet, *Ahlak, Hakikat ve Kimlik*, Ankara: Araştırma, 2013, s. 65. vd.

durumunda, ilahî kudret tarafından derhal müdahale edileceği kesindir. İşte peygambere ve bu ümmetin peygamberi olan Hz. Muhammed'e bir peygamber olarak itaat edilmesinin gerekli oluşu, bu nedenle yani onun mâsûm olması nedeniyledir. Mâsûm olduğu için aldığı görevi hakkıyla ve ilahî iradeye uygun bir şekilde yerine getirmektedir. Bu konuda yanılması, yanlış yapması veya uygulama anında kusurlu olması durumunda derhal ilahî itaba muhatap olmuştur. Dolayısıyla onun bütün tasarrufları –ilahî irade ve vahiy yöntemiyle tashih edilenlerin tashihten sonraki hali- ilahî iradeye uygundur ve ümmeti için bağlayıcıdır. Buradan sünnetin de adeta vahye eş değer olduğu sonucunu çıkarmak meseleyi anlamamaktır. Zira sünnetin tarihsel bağlantıları bulunmasına karşılık, vahiy evrenseldir.

Görüldüğü gibi peygambere itaat, peygamberin dini temsil etme konumundan kaynaklanmaktadır. Dini temsil hususundaki güvenilirlik ve bağlayıcılığı da onun mâsûm oluşuna dayanmaktadır. Buna bağlı olarak itaat ile ismet arasında doğrudan bir bağlantı bulunmaktadır. Bu durum aynı zamanda, din kimlik veya konumu ne olursa olsun peygamberden başka herhangi bir kimseye itaat etmenin ümmetin tamamına vacip olmadığı sonucunu vermektedir. Başka insanlara itaat etme, onların konumu ve ilgili oldukları çevrelerle sınırlıdır. Din adına yaptığı yorum ve tasarrufları kabul de edilebilir red de edilebilir. Kabul veya reddedilmesi, hiç kimsenin kınanmasına sebep olmaz. Ancak peygamberin bir peygamber olarak yaptığı tasarrufları, iman ettiğini iddia eden herkes için bağlayıcıdır. Aksine hareket edenler, dinî vecibelerini yerine getirmemiş olurlar ve kınanırlar. Bu durum, peygamberden başka hiç kimsenin dinî tasarruflarında mâsûm olmamasından kaynaklanmaktadır. Her ne kadar Şîa imamlarının mâsûm olduğunu ileri sürse de, bu değerlendirme ümmetin büyük çoğunluğu tarafından genel kabul görmemiştir. Dolayısıyla dinî tasarrufları ilahî kontrol altında bulunan ve bu alandaki söylem ve uygulamalarında mâsûm olan sadece peygamberdir. Onun mâsûm olması, dinî tasarruflarının isabetli olmasını garanti altına almaktadır. Dinî tasarruflarında isabetli olduğu garanti olduğu için de kendisine itaat emredilmiştir. Buna bağlı olarak peygambere itaat etmenin dayanağının ismet sıfatı olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç

İslâm düşünce tarihinin ilk yıllarından itibaren Hz. Peygamber'in otoritesi, bağlayıcılığı ve dindeki konumu zaman zaman tartışma konusu olmuştur. Tartışmalar, genelde Hz. Peygamber'in ontolojik hüviyeti, onun sünnetinin bağlayıcılığı ve hadislerinin bilgi değeri üzerinden sürdürülmüştür. Kuşkusuz bu tartışmalar zaman zaman Hz. Peygamber'in beşer üstü bir varlık olarak tasavvur edilmesi ve onun şahsiyeti etrafında yarı tanrı bir imajın oluşturulması şeklinde sonuçlanmıştır. Bu tür değerlendirmeleri Kur'an'ın sunduğu Hz. Peygamber çerçevesi içerisinde kabul etmek mümkün değildir. Ancak bu aşırıklar, aksi yönde

başka aşırılıkları beraberinde getirmiş ve Hz. Peygamber'i hayatın dışına iten, onu günlük hayatımızın hiçbir alanında etkisi olmayan, bütün vazifesi sadece Allah'tan aldığı vahyi tebliğ etmekten ibaret olan, adeta bir postacı gibi telakki eden bir anlayışa sebep olmuştur.

Hız. Peygamber'in bir beşer olarak yapıp ettikleri, herhangi bir beşerin yapıp ettiklerinden farklı değildir. Şu var ki onun sağlam kişiliği, temiz fıtratı ve pak ahlakı, kolay kolay her insanda bulunmayacak bir düzeydedir. Ancak bu özellikler, onun beşer olarak yapıp ettiklerinin ümmeti tarafından da dinî bir hüviyet kazandırılarak taklit edilmelerini gerektirmez. Ulemânın genel görüşü asıl bağlayıcı olan söz ve fiillerinin, dinî konularla alakalı olan ve bunlar arasında kendi şahsına ait olan özel hususların dışında kalanlar olduğu şeklindedir. Üzerinde durulması gereken ve mümkün merteye tartışma dışında tutulması gereken husus, budur. Bu durum, Hz. Peygamber'e isnad edilen ve hadis literatürü içerisinde yer alan rivâyetlerin sorgulanması ve ulûmü'l-hadis kurallarına göre değerlendirilmesinden farklıdır. Zira bu anlamda yapılan faaliyetler, Hz. Peygamber'e isnad edilen bir rivâyetin gerçekten ona ait olup olmadığını sorgulayarak tespit etmeyi amaçlamaktadır. Oysa kastımız, Hz. Peygamber'e aidiyeti kesin olan ve içerik itibarıyla dinî olan bir konuda Hz. Peygamber'in otoritesidir.

Yüce Allah'ın insanların hidâyeti bulmalarında yardımcı olması için gönderdiği dinin aslî özelliği tevhid inancıdır. Buna bağlı olarak kula kulluk, hangi formatta olursa olsun, kesin bir şekilde reddedilmiş ve tevhid inancı özgürlüğün garantisi olarak sunulmuştur. Zira tevhid inancı sayesinde, insan hür iradesiyle, hiçbir baskı altında kalmadan, iman etmektedir. Aksi durumda imanın sahih olması mümkün değildir. Bu açıdan bakıldığında, tevhid inancına mensup bir kulun, herhangi başka bir beşere, kendisi gibi insan olan başka bir kula kayıtsız şartsız itaat etmesi düşünülemez. Bu tespit ile Kur'ân'da yer alan peygambere itaatle ilgili âyetler, görünürde çelişkili gibi durmaktadır. Ancak her ne kadar bir beşer ise ve bir beşerin sahip olduğu tüm beşerî özelliklere sahip ise de peygamber vahiy almaktadır. Ayrıca aldığı vahyin alınması, anlaşılması ve tatbikata yönelik hususlarda tatbik edilmesi süreçlerinin tamamında ismet sıfatıyla donatılmıştır. İsmet sıfatıyla donatılmış olması, söz konusu alanla ilgili olarak ilahî iradeye aykırı davranmamasını netice vermektedir. Bu nedenle söz konusu alanla ilgili olarak Hz. Peygamber mâsûm olduğundan otoritesinin bağlayıcı olduğu ve ümmetin tüm bireylerinin buna bağlı olması gerektiği anlaşılmaktadır.

Peygamberlerin dışında hiçbir insan vahiy almadığı gibi, hiçbir insan mâsûm da değildir.⁴⁴ Bu nedenle kim olursa olsun, ilmî ve irfanî kişiliği ne olursa olsun, hangi aile ve silsileye mensup olursa olsun, dinî konularda hiç kimseye kayıtsız

⁴⁴ İslâm ümmeti içerisinde oldukça sınırlı bir azınlığı oluşturan Şii'lerin, imamların masum olduğuna dair görüşlerini saymazsak, hemen hemen ümmetin tamamı bu konuda müttefiktir. Şii'ler de ismet sıfatının kapsamına peygamberlerin dışında sadece 12 imam ve Hz. Fatıma'yı almaktadır. Bu durum bile ismetin ne kadar özel bir sıfat olduğu konusunda fikir vermektedir.

şartsız itaat etmek söz konusu değildir. Vahiy alan ve ismet sıfatına sahip olan en son şahsiyet Hz. Muhammed'dir. Onun vefâtıyla birlikte vahiy kesildiği gibi, vahyin korunması için Yüce Allah'ın aldığı tedbir anlamına gelen ismet sıfatı da sona ermiştir. Onun vefâtından sonra onun ümmetine mensup olan herkesin din adına söyledikleri, yaptıkları veya önerdikleri her şey isabetli de olabilir, isabetsiz de olabilir. Bu nedenle kabul de edilebilir red de edilebilir. Ümmetin birliğini, kimliğini ve bütünlüğünü korumak da sadece Hz. Peygamber'e itaatle mümkündür. O, devre dışı bırakıldığı takdirde, ümmeti ümmet yapan özellikler aşınır ve birbirinden oldukça farklı ve doğal olarak problemlili yeni durum ve anlayışların ortaya çıkması kaçınılmaz olur. Bu durum onun dışında hiç kimse için söz konusu değildir.

Hz. Peygamber'in bağlayıcılığını tartışma zeminine taşımak, dini anlamamaktır. Belki söz konusu bağlayıcılığın sınırları üzerinde tartışılabilir. Ancak bir peygamber olarak ümmeti için belirleyici ve bağlayıcı olduğundan kuşku yoktur. Hz. Peygamber etrafında oluşturulan aşırı tasavvurları buna gerekçe olarak sunmak da hedefi şaşırmaaktır. Zira söz konusu tasavvurlar ne kadar aşırı ve peygamberlik müessesinin özüne aykırı ise, Hz. Peygamber'i dinî hayatın dışına itmek de en az o kadar aşırı ve söz konusu müessesenin özüne aykırıdır. Tek delil ve kaynak olarak Kur'ân ile yetinme iddiası, Hz. Peygamber'le Kur'ân'ı birbirine alternatif olarak görme hatasından kaynaklanmaktadır. Oysa Kur'ân ile Hz. Peygamber, birbirinin alternatifi değil, birbirinin tamamlayıcısıdır. Zira Hz. Peygamber'in bir peygamber olarak yaptıklarının tamamı, Kur'ân'ın anlaşılması ve yaşanmasını göstermek ve kolaylaştırmak içindir. Hz. Peygamber'e isnadı kesin olan hiçbir söz ve fiil Kur'ân'a rağmen söylenmiş veya yapılmış değildir. Belki problem, ona isnadı kesinleşmeyen konular hakkındadır ki, bunları onun şahsına isnad ederek, bunlar üzerinden yorum yapmak ve hüküm vermek asla doğru değildir. Dinin özü, Resûlullah'tan itibaren tatbikatla intikal etmiştir. Tatbikatı olmayan hususlar, tali konulardır ve yoruma açıktır. Bu konuda farklı tercihlerde bulunmak mümkündür. Ancak Resûlullah'ın bağlayıcı bir şekilde uyguladığı ve uygulanmasını istediği hususlar, İslâm dininin bireyin hayatına yerleşmesi ve Müslüman bireyin dönüşmesi için, kabul edilmesi ve itaat edilmesi gereken hususlardır.

KAYNAKÇA

- Celaleddin es-Süyûtî, *Tenzihü'l-enbiya an tesfihi'l-ağbiya* (nşr. Saîd Muhammed Lehham), Beyrut 1417/1997.
- Cerrahoğlu, İsmail, "Garanik", *DİA*, XIII, 363-364.
- Cürçânî, Seyyid Şerif, *Şerh'ul-Mevâkıf* (nşr. M. Ömer ed-Dimyâtî), Beyrut: Darü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1433/2012.

-
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn, *el-İrşâd* (nşr. M. Yûsuf Mûsâ-Abdûlmün'im Abdülhamîd), Kahire 1369/1950.
 - Evkuran, Mehmet, *Ahlak, Hakikat ve Kimlik*, Ankara: Araştırma, 2013.
 - İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (nşr. A. Ali el-Kebîr vdğr.), Kahire: Dâru'l-Maârif, ts.
 - Kadı Abdülcebbâr, *Şerhu'l-Usûli'l-hamse* (trc. ve nşr. İlyas Çelebi), İstanbul: YEK Başkanlığı, 2013.
 - _____, *el-Muğni fi ebvâbi't-tevhîdi ve'l-adl*, Kahire 1385/1965.
 - Kâşifü'l-Ğitâ, M. Hüseyin Âl, *Aslu's-Şiâ ve Usûlühâ* (nşr. Dâru'l-Usûl), Beyrut 1410/1990.
 - Mehmet Bulut, *Ehli sünnet ve Şia'da İsmet İnancı*, İstanbul 1991.
 - Murtaza, Ebü'l-Kâsım Alemülhüda Ali b. Hüseyin Şerif, *Tenzihü'l-enbiyâ*, Beyrut 1988.
 - Mutrifi, Uveyd b. İyâd, *Âyâtu itâbi'l-Mustafa fi dav'i'l-ismet ve'l-ictihâd*, Kahire: Dârü'l-Fikri'l-Arabi, ts.
 - Neseî, Ebü'l-Muîn, *Tabsiratü'l-edille* (nşr. H. Atay-Ş.A. Düzgün), Ankara: DİB, 2003.
 - Razî, Fahreddin, *İsmetü'l-enbiyâ*, Beyrut 1409/1988.
 - Sâbûnî Nureddîn, *el-Bidâye fi Usûliddîn* (nşr. Bekir Topaloğlu), Ankara: DİB, 2005.
 - Tehânevî, Muhammed b. Âlâ, *Keşşafu ıstılahâti fünûni ve'l-ulûm*, Beyrut 1996.
 - Topaloğlu, Bekir-Çelebi, İlyas, *Kelâm Terimleri Sözlüğü (KTS)*, İstanbul 2010.

The Issue of Ismah as the Ground of Obedience to the Prophet *

Mahmut ÇINAR **

Abstract

Prophets are individuals who are chosen by Allah from among groups of people to guide them in their quest to put their lives in good order in their search of the true path. In order for prophets to function, they need to be well known and reliable in the performance of their duties, and have the trust of the people. Their recognition and trust are matters directly related to the nature of the work and the personality as a prophet. On the other hand, obedience is an expectation of a prophet's subjects in order to realize the purpose of the prophecy. However, it is not always easy for people to unconditionally submit to and obey another person who is just like them. On the other hand, lack of submission and obedience would make achieving the purpose of prophecy impossible. Therefore Allah, having created and proffered the means of prophecy in order to overcome such obstacles, supported His prophets with miracles so they would become well known and further bestowed the trait of ismah on them so they would become reliable. Miracles and ismah are the foundations in the capacity of a prophet to transform their ummah, and they also prevent ummah from abstaining from their cause. Obedience constitutes the prerequisite for ummah so they can be transformed in the correct way. In order for the ummah's obedience to be justified, the prophet's claim of prophecy must be sincere and they must keep their sentiments separate from their duty.

The fact that a person, who is tasked with prophecy, has also been bestowed with the virtue of ismah is proof that the person is able to practice and convey the religion of Allah, orally and verbally, which is the duty with which they have been entrusted. The fact that Allah has made a prophet innocent means that the prophet will not make any sacrifice other than as intended by Allah, who is the true owner of religion. This virtue, which no one else may have, was deemed to be the reason why people must obey the prophet. This article studies ismah's nature, limits, its capacity to become the foundation for obedience and the corresponding vision of obedience to the innocent prophet, and also examines the connection between ismah and obedience.

Keywords: Prophet, Ummah, Ismah, Obedience, Transformation.

* This paper is the English translation of the study titled "Peygamber'e İtaatin Dayanağı Olarak İsmet Meselesi" published in the 7-8th issue of *İlahiyat Akademisi*. (Mahmut Çınar, "Peygamber'e İtaatin Dayanağı Olarak İsmet Meselesi", *İlahiyat Akademisi*, sayı: 7-8, Aralık 2018, s. 327-344.) The paper in Turkish should be referred to for citations.

** Assoc. Prof., Academic Member of the Department of Kalam, Basic Islamic Studies, Faculty of Divinity, Gaziantep University, cinarmahmut02@hotmail.com

Peygamber'e İtaatin Dayanağı Olarak İsmet Meselesi

Özet

Peygamberler, insanların hidâyeti bulmaları ve bu doğrultuda hayatlarını düzenlemeleri için, Allah tarafından kendileri arasından seçilen ve yine kendilerine gönderilen şahsiyetlerdir. Peygamberlerin işlevlerini yerine getirmeleri için, öncelikle tanınmaları, daha sonra görevleri konusunda güvenilir olmaları ve kendilerine itaat edilmeleri gerekir. Tanınmaları ve güvenilir olmaları, işin tâbiatının gereği ve peygamber olan şahsiyetle ilgili hususlardır. İtaat edilmeleri ise, peygamberlikle amaçlanan hedefin gerçekleşmesi için, peygamberin muhatabı olan kitleyle ilgili bir tercihtir. Ne var ki insanların kendileri gibi başka bir insana kayıtsız şartsız teslim olmaları ve ona itaat etmeleri her zaman kolay değildir. Diğer yandan teslimiyet ve itaat söz konusu olmadığı takdirde de peygamberlikten beklenen neticenin elde edilmesi mümkün değildir. İşte bu engelleri aşmak için peygamberliği bir yöntem olarak belirleyip tercih eden Yüce Allah, peygamberlerin tanınmaları için onları mucize ile desteklemiş, kendilerine güvenilmesi için de onları ismet sıfatıyla donatmıştır. Bu iki husus peygamberin ümmetini dönüştürme kapasitesini oluşturmakta ve ümmetin aksine mazeret göstermesini engellemektedir. İtaat ise, ümmetin istenilen yönde dönüşmesi için, başlangıçta sahip olması gereken ön şartı teşkil etmektedir. Ümmetin itaatinin meşru bir zeminde olması için, peygamberin peygamberlik iddiasında samimi olması ve bu görevine şahsi hiçbir kaygısını karıştırmaması gerekir.

Peygamberlik göreviyle görevlendirilen zâtın, ismet sıfatıyla donatılmış olması, onun görevlendirildiği konu olan Allah'ın dinini yaşama ve bunu hem sözlü olarak hem de fiili olarak tebliğ etme konusunda güvenilirliğini ifade etmektedir. Allah'ın onu mâsûm kılması, onun dinî konularda dinin gerçek sahibi olan Allah'ın iradesinin aksine herhangi bir tasarrufta bulunmayacağı anlamına gelmektedir. İşte başka hiçbir insanda bulunmayan bu özellik nedeniyle peygambere itaat etmek gerekli görülmüştür. Bu makalemizde ismetin mahiyeti, sınırları, itaatin kaynağı olma kapasitesi ve buna bağlı olarak gerçekleşmesi beklenen, mâsûm olan peygambere itaat üzerinde durulacak, ismet ile itaat arasındaki bağlantı irdelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Peygamber, ümmet, ismet, itaat, dönüşme

Introduction

The position of prophets in general, and the Prophet's position in particular, has always been the subject of discussion throughout the intellectual history of Islam. This discussion was based on two main topics. The first of these topics is the problem which can be formulated as "Does the Prophet have a binding initiative on religious provisions and religious life?". The second topic is what can be formulated as "What is the source of the Prophet's initiative and preferences on religious provisions and religious life?". The first problem directly relates to the nature, purpose and religious position of a prophet. The second relates to the executive position and the knowledge the prophet relies on when taking initiative, and the source of this knowledge. Doubtlessly, both are matters that need to be addressed and resolved. As a matter of fact, the efforts to resolve these matters have

not been successful and no efforts either now or in the future will suffice either. It is likely that even at the time of the apocalypse, a part of ummah will still be discussing these matters.

It is certain that Allah is the source and builder of prophecy. Scholars of kalam justified this method of Him in different ways. For example, Mu'tazila based his explanation on the "aslah" theory and the principle of "adl" which is the source of this theory¹, the Maturidi focused their explanations around "divine hikmat"² and the Ash'arites, rather, highlighted the concepts of "favor and mercy"³. None of these explanations disregard the divine will, but they rather justify and verbalize it. Therefore it becomes a priority to establish the function of prophecy, which is the method of Allah for communicating with His creation. To do this, the only source we can use is Qur'an. Efforts using other sources would not lead to anything more than mere relativity and speculation. It is possible and even a necessity to understand the purpose of divine will through means other than Qur'an. The results to be acquired by these means may be accurate but they can never reflect any certainty. Therefore we need to accept that the only source which can provide complete certainty is Qur'an. Looking at Qur'an we can see the following attributes coming to the fore in terms of the positions of the prophets relative to their ummahs.

1. The Prophet is a personal witness. When we take Qur'an as a whole, we can see that the verses, which will be explained shortly, are accompanied by other verses which directly or indirectly point to their meaning.

"O Prophet, indeed We have sent you as a witness and a bringer of good tidings and a warner."⁴

"And thus we have made you a just community that you will be witnesses over the people and the Messenger will be a witness over you."⁵

"There has certainly been for you in the Messenger of Allah an excellent pattern for anyone whose hope is in Allah and the Last Day and [who] remembers Allah often."⁶

The first two of these verses explain that the Prophet is a living witness for his ummah, and stipulate that the ummah regard him as an example. Especially the second verse tells that it is not sufficient to regard him as an example, and that the religious stance, which would be formed by regarding the prophet as an

¹ Abd al-Jabbar ibn Ahmad, *Şerhu'l-Usûli'l-hamse* (translation and publications by İlyas Çelebi), Istanbul: YEK Presidency, 2013, II, 420 vd.

² Ebu'l-Muîn en-Neseî, *Tabsiratü'l-edille* (edited by H. Atay-Ş.A. Düzgün), Ankara: DİB, 2003, II, 1 et al.

³ Seyyid Şerif el-Cürçânî, *Şerh'ul-Mevâkıf* (edited by M. Ömer ed-Dimyâfi), Beirut: Darü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1433/2012, VIII, 242.

⁴ al-Ahzâb 33/45.

⁵ al-Baqarah 2/143.

⁶ al-Ahzab 33/21.

example, must be conveyed to other people too. The third verse presents the Messenger of Allah as a role model and draws the path to gaining Allah's grace and salvation in the afterlife through the adoption of this example.

2. Prophet Mohamad is a teaching and purifying master. While there are a lot of verses in Qur'an which could be interpreted to convey this very same meaning, the following verse, which is a part of the surah Baqara, provides an extremely clear and detailed explanation of the subject:

"Just as We have sent among you a messenger from yourselves reciting to you Our verses and purifying you and teaching you the Book and wisdom and teaching you that which you did not know."⁷

In this verse, Allah Almighty emphasizes that the Prophet purifies and educates people by reading Allah's verses to them. Accordingly, the Prophet not only conveys information to people but also transforms them through the information he provides and the verses he reads to them, thereby purifying them from polytheism and other bad habits that they might fall into.

3. Prophets are always upon the right path and people who want to take this path must subject themselves to the prophets. In Qur'an, it is expressed many times that prophets generally, and the Prophet especially, are on the right path, and that people must subject themselves to the prophets in order to find this path. The following verses are examples of this:

"Those are the ones whom Allah has guided, so from their guidance take an example."⁸

"And We certainly sent into every nation a messenger, [saying], "Worship Allah and avoid Taghut." And among them were those whom Allah guided, and among them were those upon whom error was [deservedly] decreed. So proceed through the earth and observe how was the end of the deniers."⁹

The first verse addresses the Prophet, telling him that the prophets before him were on the right path and that he should follow their path too. The second verse supports this by stating that the reason why Allah sends prophets is to help people practice religion and avoid taghut, which would be the right path for them. Accordingly, the people who subject themselves to prophets find the right path and those who do not will remain in divergence from the path. Therefore we cannot position the path of prophets within any context other than hidayah, and people can only find hidayah by answering the call of the prophets.

4. Allah loves you when you subject yourself to the Prophet: Considering the wholistic nature of Qur'an, it can be concluded that Allah's love depends on

⁷ al-Baqarah 2/151.

⁸ al-An'am 6/90.

⁹ an-Nahl 16/36.

whether the person makes the right choice, and that this love will bring about salvation within itself. Therefore, it is expressed in a general sense that Allah does not love the cruel but that He loves good people.

“[Say], [O Muhammad], If you should love Allah, then follow me, [so] Allah will love you and forgive you your sins. And Allah is Forgiving and Merciful.”¹⁰

In this verse, it is expressed that the people, who claim to love Allah, must subject themselves to the Prophet if they are sincere in their love, which is a prerequisite for Allah to love them. The verse, which immediately follows, orders that they obey Allah and His prophet.

5. Prophet Mohamad only asks his ummah what is good for them: It is beyond doubt that all prophets are very fond of their ummahs and want them to be on the right path in the world and happy in the afterlife. The following verse clearly demonstrates The Prophet’s feelings and stance towards his ummah.

“There has certainly come to you a Messenger from among yourselves. Grievous to him is what you suffer; [he is] concerned over you and to the believers is kind and merciful.”¹¹

This verse expresses that the Prophet is fond of his ummah and it is very difficult for him to watch his ummah encounter hardship. Accordingly, for a prophet so devoted to his ummah, it is impossible to wish for anything that would not be good for them and that would harm them. Therefore one must obey him and accept his leadership.

Up till now we have used Qur’an verses as a base to define and streamline the approach and relationship of prophets in general, and the Prophet specifically, towards their ummahs. The conclusions are that prophets are on the right path, that they invite the people around them to join them, that they have been sent by Allah for this very same purpose, and that they do not only convey Allah’s verses to their ummahs but they purify them by becoming role models for them. In relation to this, Allah Almighty demands that members of the ummah subject themselves to their prophet, take him as a role model and therefore reach the grace of Allah in this way. Later parts of the study will touch upon the attribute of ismah, which is a proof that prophets are on the right path, and the limitations of ismah and will analyze the connection between a prophet’s ismah and the act of obeying a prophet, together with the source of these connections. There have been discussions from time to time about what the Prophet means to his ummah; some people regard him as a semi-god, whose words and actions can never be questioned while some others hold him to no such effect. We will be studying these two problematic perspectives together with the extent of binding will that the Prophet has on his ummah as a prophet and the justification for this.

¹⁰ al-i Īmrān 3/31.

¹¹ at-Tawbah, 9/128.

Ismah Being a Prerequisite for Prophecy

Prophets are messengers who are chosen by Allah from among people to be sent back to them. The difference between a prophet and other people is that they receive revelations. However, since the act of receiving revelations is purely of an individual nature, it also brings with it some risks. Two of these risks are very critical and they directly influence the impact of prophecy. The first is, due to the individual nature of receiving revelations, there may be people who claim to be receiving revelations even if they are not for the purpose of taking advantage of such a position in society. There have always been false prophets throughout history. The second risk is that, since the person, who is charged with the duty of prophecy, is after all a human being, throughout their difficult, demanding and challenging journey they may be inclined to subjectively manipulate the revelations they receive. Unless both of these risks are eliminated, it is not possible to realize the purpose of any prophecy. Since it is Allah Almighty who created prophecy and who best knows this situation, He is expected to also take precautions regarding this. His precautions are as follows. By supporting the individual, whom he sends as a prophet, with miracles, He has eliminated the first risk. Therefore a true prophet is able to be distinguished from a false one by their miracles. Indeed, miracles were intended by Allah Almighty as a means to separate true prophets from false claimants. Allah Almighty administers, through his prophets, this ability of Himself, therefore demonstrating the authenticity of His prophets.

The second risk, as stated above, can be summarized as the possibility of partly or completely changing, adding to, subtracting from or decontextualizing a revelation which was originally intended by Allah to be conveyed to an ummah. Since the prophet is also a human being, for this reason it is possible for such an individual to fail to fully disclose, add to or alter a revelation due to the pressure they are subject to at a specific time. In addition, for this reason it is also possible to be subjected to pressure from djinnis or demons while receiving revelations. However, whatever circumstances may have effect, they will all lead to the same conclusion that a revelation does not fulfill its purpose. As openly stated in Qur'an, all prophets are shielded from such kinds of pressure¹². For this very reason, Allah Almighty bestowed the attribute of ismah on every individual whom he charged with the duty of prophecy for the purpose of protecting His revelations. This shield protects at the physical and spiritual levels of word and heart, while it also preserves the accuracy of meaning and administration. Therefore any revelation to come down to the prophet is protected from any possible pressure from djinnis or demons as well as from any manipulation by the prophet themselves. Taking into account the nature and extent of the attribute of ismah, this aspect can be fully clarified.

¹² al-Waki'ah 56/79.

Literally meaning to “Prevent, eliminate possible harm”, ismah is an Arabic name (infinitive) which was derived from the root “asm”. As a term it’s been used throughout the philosophical history of Islam to mean “Allah preventing the prophets, whom He chose as guides for people, from committing sins”.¹³ Especially in the later stages of the history of Islamic thinking, the innocence of prophets was carefully scrutinized since they directly affect the religion, which has also led to preparation of various study papers.¹⁴ Discussions have been centered around topics such as in what religious/worldly areas is the prophets’ innocence valid, the relationship of this innocence to the time before becoming a prophet, what the prophet told people about religion and its effects on religion and different perspectives have been laid out at different times. The conceptual framework of ismah was later founded, but it is accepted among sahabah and subsequent generations beyond doubt that the Prophet is an unquestionable authority in terms of religious thinking and religious lifestyle. In addition, the fact that Qur’an tells us to obey the Prophet in countless instances is the most important factor which supports this authority.¹⁵ The authority in question emphasizes that The prophet is under protection especially regarding religious matters and that he will be warned in cases where he might do wrong. Qur’an clearly indicates that the Prophet is [was] under strict control while performing his duties of prophecy and that he would be very sternly warned in the case of misconduct.¹⁶ This means that there can be no objection to the fact that the Prophet is under protection regarding the issues about the duty of prophecy, that is, regarding general religious matters.

Discussions that have taken place and different views that have been suggested about the extent of ismah are generally concerned with matters outside the field of prophecy. For example, Al-Juwayni (d. 478/1085) expressed that no major sins can come from prophets and that this is because they are being supported by miracles and that this is a reasonable fact. As for sins on a smaller scale, Al-Juwayni suggests that this is reasonable and there are no proofs based on conveyance that prophets do not ever commit small sins.¹⁷ Nureddin Es Sâbunî (d. 580/1184) states that for prophets, being free of blasphemy, is a must both before and after revelations and being free of major sins is a must only after revelations.

¹³ For more information, see Ibn Manzur, *Lisânü’l-Arab*, p. 2976; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1183; Topaloğlu-Çelebi, *KTS*, “İsmet”, p. 163; Bulut, Mehmet, “İsmet”, *DİA*, XXIII, 134.

¹⁴ As an example; Şerif el-Mürteza, *Tenzihü’l-enbiya*, Beirut 1988; Fakhr al-Din al-Razi, *İsmetü’l-enbiya*, Kahire 1986; Al-Suyuti, *Tenzihü’l-enbiya an tesfihi’l-eğbiya* (edited by. Saîd Mohammad Lahham), Beirut 1417/1997; Uveyd b. İyâd Mutriî, *Âyâtu itâbi’l-Mustafa fi dav’i’l-ismetî ve’l-ictihâd*, Cairo n.d. (Dârü’l-Fikri’l-Arabi); Mehmet Bulut, *Ehli sünnet ve Şia’da ismet inancı*, Istanbul 1991.

¹⁵ For example: “O you who have believed, obey Allah and obey the Messenger and do not invalidate your deeds. (Muhammad 47/33)”.

¹⁶ For example: al-Haqqah 69/44-47. “And if Muhammad had made up about Us some [false] sayings, We would have seized him by the right hand; Then We would have cut from him the aorta. And there is no one of you who could prevent [Us] from doing so.”

¹⁷ Imam al-Haramayn al-Juwayni *el-İrşâd* (edited by. M. Yûsuf Mûsâ-Abdûlmün’im Abdülhamîd), Cairo 1369/1950, p. 356 et al.

According to him, prophets are Allah's hujjat for people so they must not be involved with sin. Otherwise they would no longer be reliable.¹⁸ Opinions of the Sunni ulama on ismah can be summarized as follows. According to this, while there is conflict on subjects other than prophecy, there is complete consensus regarding the fact that prophets are innocent regarding matters related to prophecy and, therefore, religion.

Beside the Sunni, the approaches of the Mu'tazila and Shiite to the subject are also important. While Mu'tazila does not accept as permissible when prophets intentionally commit major sins (kebair), they do accept as permissible smaller sins (segair), as long as they do not invoke hate among people (munafir). Accordingly, the general opinion of the Mu'tazila and the Sunnis are close to each other. However there can at times be different opinions among the Mu'tazila. For example, Ibrahim an-Nazzam (d. 231/845) does not see as permissible for prophets either kebair (major) or segair (small) sins. According to him, it is only acceptable for prophets to commit sin through forgetfulness or other human mistakes. However they receive warnings even in those situations too. Since their knowledge is a complete knowledge, they must stay vigilant at all times. Nonetheless, according to Ebu Ali Al-Jubba'i (d. 303/916) it's not acceptable for prophets to intentionally commit kebair or segair sins but it is possible and permissible for them to commit sins by mistake.¹⁹ Abd al-Jabbar ibn Ahmad (d. 415/1024) cites Abū Hāshim al-Jubbā'i (d. 321/933) and elaborates on the subject. He suggests that the opinions of the parties, who think that it is permissible for a prophet to commit sin after becoming a prophet, are in conflict. Namely, prophets are sent to people to dissuade people from acts which result in sin, therefore it would create a conflict between their messages and acts if they themselves committed sins. Therefore they would not be able to succeed in their communications about religion.²⁰ All of the opinions coming from Mu'tazila members emphasize that prophets, as religious leaders, are completely innocent as far as religious matters are concerned. One can say that Mu'tazila ulama even adopted a method that is quite a bit stricter than that of the Sunni ulama. This is very important in terms of a prophets' authority and position in religion.

Shiites take the matter one step further and suggest that it is not permissible for prophets to commit kebair or segair sins intentionally, mistakenly or even forgetfully. Sharif al-Murtaza (d. 436/1044) states that there is consensus among Shia that committing sins would evoke hatred from people, and therefore they adopt the view that prophets must be free of any major or minor sins both before and after they become prophets. Furthermore, ismah at such a level would be valid

¹⁸ Nureddin es-Sâbûnî, *el-Bidâye fi Usûliddîn* (edited by Bekir Topaloğlu), Ankara 2005, p. 54.

¹⁹ Abd al-Jabbar ibn Ahmad, *Şerhü'l-Usûli'l-hamse* (edited by Abdülkerim Osmân), Cairo 1408/1988, p. 573.

²⁰ Abd al-Jabbar ibn Ahmad, *el-Muğni fi ebvâbi't-tevhîdi ve'l-adl*, Cairo 1385/1965, XV, 300 et al.

for prophets and imams alike, thus extending the meaning of the word.²¹ Kashif al-Ghita' (d. 1373/1954) who is one of the contemporary Shia authorities, reiterates that all prophets are sent by Allah and that they are honorable people. As for the Prophet he emphasizes that he is innocent in all of his actions and he did not do anything other than was intended by the will of Allah until the time of his passing.²² This remark is ahead of Mu'tazila too and it is the opinion with the widest context as far as ismah is concerned.

As explained above, Islamic scholars have evaluated all the verses individually and have come to the conclusion that none of them are in conflict with the attribute of ismah. Having regard to the literature which evaluates these verses, it is possible to see that all comments and evaluations concentrate on these matters:

1. None of the actions regarding prophets are of a disgraceful or repugnant nature. None of the prophets carried any attributes that would be classified as "vile".
2. None of these actions were intended for rebellious purposes. These were excessive actions. Moses' attribute and expressions of regret when the Copt died because of him is clear proof of this.
3. They did not insist on any of these actions and they even took refuge in Allah's mercy and repented of it.
4. None of these actions were in any way related to communicating or practicing the religion.
5. Since prophets, unlike other people, were supported by Allah in such matters, they were also free of any spiritual (i.e. djinni, demons, etc) pressure.²³

The most important result to be had from these evaluations is that a prophets' actions, which could be classified as mistakes, was behavior which would have been excused by other people if an ordinary person committed them. Even the scholars, who believe that prophets can make mistakes in their individual lives and in other areas which do not concern religion, are content with the fact that prophets themselves do not insist on these matters and so stay away from disgraceful mistakes. The conclusion is therefore that prophets' practices and disposal regarding religious matters are under divine protection and that all determinations regarding this matter are accurate.

²¹ el-Mürteza, Ebü'l-Kâsım Alemülhüda Ali b. Hüseyin Şerif, *Tenzihü'l-enbiyâ*, Beirut 1988, p. 4 et al.

²² M. Hüseyin Kashif al-Ghita', *Aslu's-Şîâ ve Usûlühâ* (pub. Dâru'l-Usûl), Beirut 1410/1990, p. 143.

²³ For more information, see İsmail Cerrahoğlu, "Garanik", *DİA*, XIII, 363-364.

Obeying the Prophet and Proof of this in Qur'an

A prophet is an individual chosen by Allah to guide his creation. Allah sends revelations to his prophet to instruct them in their duties. Therefore it is only possible for men to learn about Allah's will, orders and prohibitions for them through prophets. Some of the verses, which express Allah's wishes have in practice a corresponding and practical content. Though Qur'an mostly does not tell us where, when and how these are to be practiced. This leads to different mindsets and opinions among people. The most obvious example of this is the difference between the rakats of namaz. While Qur'an orders namaz in numerous places, it indicates no rikat numbers and this is left to the disposal of the prophet. When the Prophet's disposal is not taken into consideration there are sure be different opinions and the ummah would not even be able to come to a consensus on a matter which is thought to be one of the pillars of Islam. This situation also involves a risk that the divine will may not be able to realize its purpose. However Allah the Almighty tasked His prophet with resolving such conflicts and demonstrating religious practice to the people at first hand. For this reason, Qur'an very explicitly tells us to obey the prophets, and especially to obey the Prophet, who is the prophet for this ummah. There are countless verses that tell that to us. We can categorize them according to their content.

1. Prophet It is a prerequisite of belief to obey the Prophet: The orders and prohibitions of Allah the Almighty for people work when people believe in Him. The majority of kalam scholars are of the opinion that non-believers are not subject to orders and prohibitions. Because if there is no belief, then there cannot be any good coming from any deeds. By this rule, all verses which order us to obey the prophet are in fact, addressed to believers. Among the verses which order us to obey the prophet, there are also verses which address the polytheists but these verses generally stipulate obedience in terms of belief and al-Tawhid or obedience in terms of practices after belief. Therefore, the verses which order us to obey the Prophet demand this as a requirement of our belief. Additionally, some verses express state and confirm. The two following verses can be given as examples of this.

"They ask you, [O Muhammad], about the bounties [of war]. Say, "The [decision concerning] bounties is for Allah and the Messenger." So fear Allah and amend that which is between you and obey Allah and His Messenger, if you should be believers."²⁴

²⁴ al-Anfal 8/1.

“It is not for a believing man or a believing woman, when Allah and His Messenger have decided a matter, that they should [thereafter] have any choice about their affair. And whoever disobeys Allah and His Messenger has certainly strayed into clear error.”²⁵

In the first verse, the phrase “... if you should be believers”, and in the second verse, the expression “It is not for a believing man or a believing woman, when Allah and His Messenger have decided a matter, that they should [thereafter] have any choice about their affair.” mean that obedience to Allah and His messenger is mandatory for believers.

2. Obeying the prophet is obeying Allah: While this is quite directly indicated in Qur’an, there are also verses which also indirectly convey this. The following verse is an example of this:

“He who obeys the Messenger has obeyed Allah ; but those who turn away - We have not sent you to them as a guardian.”²⁶

There are many verses which indirectly order us to obey the Prophet. The fact that the instructions to obey Allah are usually accompanied with instructions to obey the Prophet also means that obeying the Prophet is believed to be the same as obeying Allah. This obedience is due to the fact that the Prophet is Allah’s messenger. Therefore, one who obeys the messenger, also obeys Allah, who sent the messenger to him. The two following verses are given as examples of this.

“Say, "Obey Allah and the Messenger." But if they turn away - then indeed, Allah does not like the disbelievers.”²⁷

“And obey Allah and obey the Messenger and beware. And if you turn away - then know that upon Our Messenger is only [the responsibility for] clear notification.”²⁸

3. Prophets are sent so that can be obeyed. Qur’an anticipates obedience as the reason why prophets were sent to the people. Therefore, if the people do not obey the prophet, it would not be possible for the divine will, which sent the prophet, to realize its purpose. Then it would not be possible to attain divine grace either. The following verses demonstrate this situation.

“And We did not send any messenger except to be obeyed by permission of Allah. And if, when they wronged themselves, they had come to you, [O Muhammad], and asked forgiveness of Allah and the Messenger had asked

²⁵ al-Ahzab 33/36.

²⁶ an-Nisâ 4/80.

²⁷ Ali ‘Imrân 3/32.

²⁸ Al-Ma’ dah 5/92.

forgiveness for them, they would have found Allah Accepting of repentance and Merciful.”²⁹

“So fear Allah and obey me.”³⁰

The second verse above is repeated through the words of several prophets. This means that the very position of a prophet requires obedience.

4. In order to attain Allah’s grace, it is necessary to obey the prophet and Allah: Allah Almighty indicates that it is a prerequisite of attaining His grace that we obey the Prophet. If the prophet is not obeyed, then what awaits is “hizlan” (disgrace), which is a consequence that no believers can afford to incur. Here are the examples for this in verses:

“And obey Allah and the Messenger that you may obtain mercy.”³¹

“The believing men and believing women are allies of one another. They enjoin what is right and forbid what is wrong and establish prayer and give zakah and obey Allah and His Messenger. Those - Allah will have mercy upon them. Indeed, Allah is Exalted in Might and Wisdom.”³²

“And keep up the prayer, and bring the Zakat, (Pay the poor-dues) and obey the Messenger, that possibly you would be granted mercy;”³³

“And whoever obeys Allah and the Messenger - those will be with the ones upon whom Allah has bestowed the favor of the prophets, the steadfast affirmers of truth, the martyrs and the righteous. And excellent are those as companions.”³⁴

5. Prophets are sent to people so they can teach them the difference between the lawful and the unlawful: Allah Almighty states that prophets are sent to people so they can teach them the difference between the lawful and the unlawful and orders us to take heed of them, therefore obey them, as regards these matters.

“And [I have come] confirming what was before me of the Torah and to make lawful for you some of what was forbidden to you. And I have come to you with a sign from your Lord, so fear Allah and obey me.”³⁵

6. Ultimate salvation is only possible through obedience to Allah and his Prophet. In several places in Qur’an, Allah the Almighty relates ultimate salvation in the afterlife with obedience to the Prophet. According to this, ultimate salvation is not possible without obeying the Prophet. The final reward, which Islam promises people as compensation for all things that it asks of people, is ultimate

²⁹ an-Nisa 4/64.

³⁰ ash-Shu’ara 26/108, 110, 126, 131, 144, 150, 163,179.

³¹ ali ‘Imrân 3/132.

³² at-Tawbah, 9/71.

³³ an-Nur 24/56.

³⁴ an-Nisa 4/69.

³⁵ ali ‘Imrân 3/50.

salvation. Religious requirements would be meaningless for a person who does not care about ultimate salvation. Since this salvation is conditional on obedience to the Prophet, all religious requirements also become meaningful when one obeys the Prophet. Some of the verses which demonstrate this fact are:

“These are the limits [set by] Allah, and whoever obeys Allah and His Messenger will be admitted by Him to gardens [in Paradise] under which rivers flow, abiding eternally therein; and that is the great attainment.”³⁶

“O you who have believed, obey Allah and obey the Messenger and those in authority among you. And if you disagree over anything, refer it to Allah and the Messenger, if you should believe in Allah and the Last Day. That is the best [way] and best in result.”³⁷

“And whoever obeys Allah and His Messenger and fears Allah and is conscious of Him - it is those who are the attainers.”³⁸

“O you who have believed, fear Allah and speak words of appropriate justice. He will [then] amend for you your deeds and forgive you your sins. And whoever obeys Allah and His Messenger has certainly attained a great attainment.”³⁹

7. Lack of obedience to the prophet is a cause of ultimate suffering. While a direct relationship is established in Qur'an between obedience to the Prophet and ultimate salvation, there is another direct relationship between lack of such obedience and ethereal suffering:

“And whoever disobeys Allah and His Messenger and transgresses His limits - He will put him into the Fire to abide eternally therein, and he will have a humiliating punishment.”⁴⁰

“The Day their faces will be turned about in the Fire, they will say, “How we wish we had obeyed Allah and obeyed the Messenger.””⁴¹

“O you who have believed, obey Allah and obey the Messenger and do not invalidate your deeds.”⁴²

The second verse establishes a connection between obeying Allah and heeding His messenger. According to this, in order to attain complete obedience to Allah, one needs to heed his messenger. The last verse means that lack of obedience to Allah and his messenger will result in invalidation of all the deeds one has done.

³⁶ an-Nisa 4/13.

³⁷ an-Nisa 4/59.

³⁸ an-Nur 24/52.

³⁹ al-Ahzab 33/71.

⁴⁰ an-Nisa 4/14.

⁴¹ al-Ahzab 33/66.

⁴² Muhammad 47/33.

Therefore, to be accepted good deeds depend on obedience to Allah and the Prophet.

The Relationship Between Ismah and Obedience

The essential qualification which separates a prophet from people is that a prophet receives revelations. Revelations come to a prophet from Allah the Almighty, and knowledge from this source is never a question of debate. A revelation, which always conveys absolute information, contains information from Allah, intended to facilitate people's progress in finding the right path. In this sense, revelations and the information they convey draws a sharp line between prophets and other people, whatever their position may be, in terms of qualitative and factual aspects. Besides, the fact that the sending of revelations to the Prophet continued throughout his life renders this difference even more important. The coming of revelations, which took 23 years according to the hijri calendar, means that throughout his guidance the Prophet was always under observation and subject to approval by Allah the Almighty. An indication of this is the fact that some disposals of the Prophet were criticized or caused direct warnings by way of revelations. This means that in regard to matters that he was not warned about, the prophet had divine consent. Doubtless, this situation only relates to disposals of the Prophet regarding his prophetic duties. What he did as a human being is of no concern. While the sahabah unquestioningly obeyed the Prophet in terms of what he had asked of them as a prophet, they sometimes debated what he had asked of them as an ordinary human being, which sometimes even led to the Prophet abandoning his own view and adopting theirs. This means that sahabah and the Prophet are under Allah's control in terms of prophetic matters, but sahabah rightfully understands that the prophet, as a human being, can naturally be right but also can be wrong in other matters.⁴³

Since the prophet receives revelations from Allah, it means that when the prophet speaks religiously all he says is approved by Allah too. As explained above, Allah the Almighty sends a warning when He does not. For this very reason, history has borne witness to a number of false prophets who were seeking to benefit from the advantages that revelations bring to believers. It is important to be able to distinguish between a true prophet and a false one. To this end, Allah the Almighty bestowed true prophets with the ability to demonstrate miracles. Realizing miracles through the hands of his prophets, Allah the Almighty sent the message of "This person is truthfully my messenger, trust him and obey him".

With regard to the premise of being bound by, in terms of revelations, and obeying a person, who is shown to be a true prophet through miracles, there is only one problem to be considered. Could this person, as a human being and the receiver of divine revelations, have altered, reduced, extended, therefore

⁴³ For an evaluation, see Evkuran, Mehmet, *Ahlak, Hakikat ve Kimlik*, Ankara: Araştırma, 2013, p. 65. et al.

manipulated in terms of word or meaning, the revelations sent to them for reasons of fear, being adopted in society, or for extending their personal reach or success? Doubtless, Allah the Almighty, who established the concept of prophecy and wishes to facilitate the actions of His creation through prophecy, also took precautions against this by rendering His prophets free of wrongdoing in this regard. Bestowed with the attribute of *ismah*, a prophet is not able to convey any revelation in a different wording or meaning or create a practice that is different than what is originally intended by Allah. Doubtless, this practice comes from the Prophet and there may be alternative practices. However, those alternatives must be in line with the divine purpose. The practices of the Messenger of Allah comply with this purpose. As given above under the title of *ismah*, such an attempt would evoke instant divine intervention. Therefore, the requirement of obeying the prophets and in particular the Prophet, who is the prophet of this ummah, is for the same reason for making him free of sin. Since he is innocent, he properly fulfills his duty in line with divine will. Any circumstance in which he could be wrong, mistaken or less than perfect at implementation were always subject to divine warning. Therefore all disposals of him -the ones which have been corrected through divine will and revelations- are in line with divine will and are binding on his ummah. At this point, a conclusion that sunnah is almost equal to revelation would be a grave misconception. Sunnah has historical roots but revelations are of universal nature.

As can be seen, obeying the prophet is a requirement due to the fact that a prophet is a representative of the religion. The trustworthiness and binding nature of the actions of a prophet in a religious context are grounded in the prophet's innocence. This creates a direct connection between obedience and *ismah*. This also demonstrates that dedicating obedience to a person other than the prophet, whatever that person's religion, identity or title may be, is not *wajib*. Obedience to people other than prophets must be limited to those people's titles and jurisdiction. However, their remarks and disposals regarding religion would always be subject to debate. The adoption or rejection of these remarks would not cause anybody harm. However, the religious disposals of a prophet are binding for each person who considers themselves a believer. People who act otherwise would be deemed divergent from the religious path and would be condemned. This is because of the fact that no person other than a prophet is created free of sin in terms of religious disposal. In Shia imams are believed to be innocent but this suggestion has not been positively received by the ummah on a global scale. Therefore the only people whose religious disposals are under divine control and are innocent in their religious words and practices are the prophets. Their innocent stance can be considered as a guarantee for the accuracy of their religious disposals. Since it is guaranteed that their religious disposals are accurate, believers are ordered to obey them. It can be concluded from this fact, that the foundation of this obedience is the attribute of *ismah*.

Conclusion

Since the first years of the intellectual history of Islam, the Prophet's authority, binding nature and his exact position in religion have been subject to debate at times. These debates generally focused on the Prophet's ontological identity, the binding nature of his sunnah and the informational value of his hadiths. Doubtless, there are times when these debates had led to interpreting the Prophet as a super-human being and creating an identity of a semi-god based on his personality. Such interpretations cannot be accepted within the context of prophecy that is set out in Qur'an. However, such excessive conclusions have led to other excessive behavior where the influence and example of the Prophet is removed from our lives and he is reduced to, so to speak, a mere postman who only receives and communicates revelations from Allah.

The actions of the Prophet as a human being are no different from those of any human being. However, his strong personality, positive disposition and pure morals are hard to find in most human beings. However, these attributes and his actions are personal and they do not need to be imitated by his ummah as part of religious identity. The ulama is of the general opinion that his binding words and practices are those which are related to religious matters and those outside of his personal and private affairs. These are the aspects we need to focus on and those we need to exclude from our agenda. This is a different thing from the requirement of questioning and evaluating narratives, which are credited to the Prophet and included in the hadith literature, by the rules of *ulumu'l-hadith* because activities in this area are aimed to determine whether a narrative, which is credited to the Prophet, really originates from him. However, the purpose of this article is to lay out the Prophet's authority in an area which is naturally linked to him and is religious in nature.

The essential attribute of religion, which Allah the Almighty sent to help people find the right path, is the belief of tawhid. In connection with this, being subject to a subject of Allah is rejected in any form and the belief of tawhid is presented as a guarantee of freedom. Thanks to tawhid, a person is able to believe with their own free will and without pressure. Otherwise there cannot be true belief. In this sense, it is impossible for a person, who believes in tawhid, to have a divine faith in another person. This determination and the verses in Qur'an regarding obedience to prophets seem to be in conflict. A prophet is indeed a human being and bears all the attributes a human being bears but the difference is in the receiving of revelations. What is more, a prophet has the attribute of ismah bestowed upon him in relation to the actions of receiving, interpreting and practicing revelations. This very attribute prevents a prophet from acting out of line with the divine will in religious matters. Therefore the innocence of the Prophet regarding religious matters means that his authority is binding for all members of the ummah.

No-one other than prophets receives revelations and no other person is as innocent.⁴⁴ Therefore it is out of the question to unconditionally obey any person in terms of religious matters, irrespective of who they are, what scientific or insightful knowledge they have or what family they come from. The last person to receive revelations and bear the attribute of ismah is the Prophet. His passing meant the conclusion of the communication of revelations and the cessation of the existence of the attribute of ismah, which was the precaution taken by Allah the Almighty to preserve the revelations. After his passing, religious words, actions or suggestions of his people from his ummah may be accurate or inaccurate, therefore they can be adopted or rejected. Protecting the unity, identity and integrity of ummah is only possible through obedience to the Prophet. When he is taken out of the equation from the attributes which make ummah then ummah will deteriorate, therefore leading to differing opinions which are destined to be problematic. This is only true for him and is out of question for anyone else.

Debating the binding quality of the Prophet counts as a failure in understanding Islam. The extent of this binding quality may be debated. However, there can be no doubt that a prophet is a determining and a binding factor for an ummah. Referring to extreme imagery centered around the Prophet as grounds for this would be misdirection. However excessive and false to the essence of prophecy such imaginative thinking is, that much that is excessive and false removes the impact of the Prophet from religious life. The claim that Qur'an is the only proof and resource is founded in the mistake of seeing the Prophet and Qur'an as alternatives to each other. However, Qur'an and the Prophet are actually complementary to each other. Everything the Prophet did as a prophet was meant to demonstrate and facilitate the understanding and practice of Qur'an. No words or practices, which truthfully come from the Prophet, were said or done "in spite of" Qur'an. The problem may lie in accounts which have not been proven as coming from him, in which case it would be a mistake to attribute these to him and to base arguments on that point. The essence of religion was adopted through the practices of the Messenger of Allah. The accounts which have not been demonstrated in any practice are of secondary importance and are open to debate. It is possible that different approaches could be taken towards them. However, the practices, which the Messenger of Allah adopted and wanted ummah to adopt, are required of Muslims so that they can incorporate Islam into their life and transform into better versions of themselves.

⁴⁴ Other than the opinion of the Shia, a minority in the Islamic ummah, that imams are innocent, nearly all of the ummah in the world is in agreement in this regard. The Shia only deem the Twelve Imams and Fatima to bear the attribute of ismah. This alone is indicative of how exclusive the attribute of ismah really is.

REFERENCES

- Jalaladdin as-Suyuti, *Tenzihü'l-enbiya an tesfihi'l-ağbiya* (ed. Saïd Mohammad Lahham), Beirut 1417/1997.
- Cerrahoğlu, İsmail, "Garanik", *DİA*, XIII, 363-364.
- Curcani, Sayyed Sharif, *Şerh'ul-Mevâkif* (ed. M. Ömer ed-Dimyâtî), Beirut: Darü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1433/2012.
- Al-Juwayni, İmamü'l-Haremeyn, *el-İrşâd* (ed. M. Yûsuf Mûsâ-Abdülmün'im Abdülhamîd), Kahire 1369/1950.
- Evkuran, Mehmet, *Ahlak, Hakikat ve Kimlik*, Ankara: Araştırma, 2013.
- Ibn Manzur, *Lisânü'l-Arab* (ed. A. Ali el-Kebîr vdğr.), Cairo: Dâru'l-Maârif, n.d.
- Abd al-Jabbar, ibn Ahmad, *Şerhu'l-Usûli'l-hamse* (translation and publications by İlyas Çelebi), Istanbul: YEK Presidency, 2013.
- _____, *el-Muğni fi evvâbi't-tevhîdi ve'l-adl*, Cairo 1385/1965.
- Kashif al-Ghita', M. Husayin Âl, *Aslu's-Şiâ ve Usûlühâ* (ed. Dâru'l-Usûl), Beirut 1410/1990.
- Mehmet Bulut, *Ehli sünnet ve Şia'da İsmet İnancı*, Istanbul 1991.
- Murtadha, Abu'l-Kâsım Alemulhuda Ali b. Hüseyin Sherif, *Tenzihü'l-enbiyâ*, Beirut 1988.
- Mutrifi, Uveyd b. İyâd, *Âyâtu itâbi'l-Mustafa fi dav'i'l-ismetî ve'l-ictihâd*, Cairo: Dâru'l-Fikri'l-Arabi, n.d.
- Nesefi, Abu'l-Muin, *Tabsiratü'l-edille* (ed. H. Atay-Ş.A. Düzgün), Ankara: DİB, 2003.
- ar-Razi, Fakhr ad-Din, *İsmetü'l-enbiyâ*, Beirut 1409/1988.
- Sabuni Nouraddin, *el-Bidâye fi Usûliddîn* (ed. Bekir Topaloğlu), Ankara: DİB, 2005.
- Tehanevi, Muhammed b. Âlâ, *Keşşafu ıstilahâti fûnûni ve'l-ulûm*, Beirut 1996.
- Topaloğlu, Bekir-Çelebi, İlyas, *Kelâm Terimleri Sözlüğü (KTS)*, Istanbul 2010.

عصمة النبي برهان الاعتصام به*

د. محمود جنار

جامعة غازي عنتاب - كلية الإلهيات: cinarmahmut02@gmail.com

الخلاصة:

إن الله اصطفى بشراً من الناس جعلهم رسله، هداية الخلق ولتنظيم معاشهم. ولكي تتم هذه الوظيفة المقدسة ابتداءً فيجب تحقق شروط ثلاثة:
أولاً: أن يُعرفوا بين أقوامهم.
ثانياً: أن يكونوا أمناء
ثالثاً: أن يقع لهم التسليم والطاعة.

وينبغي النظر في الشرطين الأولين على أنهما من طبيعة النبوة وخصوصياتها. في حين يقع الشرط الثالث على المخاطبين المرسل إليهم ذلك النبي ليتحقق الهدف من الرسالة، وبغير هذا الشرط لا يتم نجاح النبي في وظيفته. غير أن التسليم والطاعة لا يقعان لمن كان بشراً مثلهم بسهولة ويسر. ولقد سبق علم الله تعالى بوقوع هذه الموانع والعقبات التي تعرقل الرسالة، فلذا أيد رسله بالمعجزات ليقع بسببها تصديق الناس للنبي ومعرفتهم له، وكذلك أيد أنبياءه بالعصمة من المعاصي، ليتحقق فيهم شرط الأمانة المطلوبة. فالمعجزات والعصمة لهما وظيفتان مهمتان في النبوة: فهما من جانب سبب في إخراج الناس من الظلمات إلى النور، ومن جانب آخر ليقطع الله بهما حجة الناس عليه يوم القيامة، وتأتي الطاعة والتسليم شرطاً أخيراً لنجاح النبوة بعد التصديق، ومن جانب آخر يجب على النبي أن يكون ناصحاً مخلصاً لقومه لا يهتم بمنافعه الشخصية الذاتية، حتى يقع التسليم والطاعة له بلا جدال.

إن العصمة التي هي شرط النبوة تعني أمانته الذاتية والدينية، وكذلك تعني أمانته في تبليغ الرسالة المكلف بها فعلاً وقولاً، ولقد خص الله تعالى الرسل بالعصمة كي لا تتبدل رسالته أو تتغير على أيدي الأنبياء، لأنه لو فرض عدم عصمتهم فذلك الأمر يشكك في صحة رسالتهم وهذا محال، ولأجل هذه الخصوصية الفريدة للأنبياء، ينبغي أن يقع لهم التسليم والإذعان. وسنشرح في مقالتنا هذه: ماهية العصمة، وحدودها، وكونها أساساً للطاعة، والهدف المرجو منها، والعلاقة بين العصمة والطاعة.

الكلمات المفتاحية: النبي، الأمة، العصمة، الطاعة، التحوّل

Peygamber'e İtaatin Dayanağı Olarak İsmet Meselesi

Özet

Peygamberler, insanların hidâyeti bulmaları ve bu doğrultuda hayatlarını düzenlemeleri için, Allah tarafından kendileri arasından seçilen ve yine kendilerine gönderilen şahsiyetlerdir. Peygamberlerin işlevlerini yerine getirmeleri için, öncelikle tanınmaları, daha sonra görevleri konusunda güvenilir olmaları ve kendilerine itaat edilmeleri gerekir. Tanınmaları ve güvenilir olmaları, işin tâbiatının gereği ve peygamber olan şahsiyetle ilgili hususlardır. İtaat edilmeleri ise, peygamberlikle amaçlanan hedefin gerçekleşmesi için, peygamberin muhatabı olan kitleyle ilgili bir tercihtir. Ne var ki insanların kendileri gibi başka bir insana kayıtsız

* هذه هي الترجمة العربية للدراسة بعنوان "Peygamber'e İtaatin Dayanağı Olarak İsmet Meselesi" التي نشرت في العدد السابع والثامن من مجلة الإلهيات الأكاديمية. (محمود جنار، عصمة النبي برهان الاعتصام به، ديسمبر ٢٠١٨، العدد: ٧-٨، ص ٣٢٧-٣٤٤). من الواجب أن يستند في الاقتباس إلى المقالة التركية.

şartsız teslim olmaları ve ona itaat etmeleri her zaman kolay değildir. Diğer yandan teslimiyet ve itaat söz konusu olmadığı takdirde de peygamberlikten beklenen neticenin elde edilmesi mümkün değildir. İşte bu engelleri aşmak için peygamberliği bir yöntem olarak belirleyip tercih eden Yüce Allah, peygamberlerin tanınmaları için onları mucize ile desteklemiş, kendilerine güvenilmesi için de onları ismet sıfatıyla donatmıştır. Bu iki husus peygamberin ümmetini dönüştürme kapasitesini oluşturmakta ve ümmetin aksine mazeret göstermesini engellemektedir. İtaat ise, ümmetin istenilen yönde dönüşmesi için, başlangıçta sahip olması gereken ön şartı teşkil etmektedir. Ümmetin itaatinin meşru bir zeminde olması için, peygamberin peygamberlik iddiasında samimi olması ve bu görevine şahsi hiçbir kaygısını karıştırmaması gerekir.

Peygamberlik göreviyle görevlendirilen zâtın, ismet sıfatıyla donatılmış olması, onun görevlendirildiği konu olan Allah'ın dinini yaşama ve bunu hem sözlü olarak hem de fiili olarak tebliğ etme konusunda güvenilirliğini ifade etmektedir. Allah'ın onu mâsûm kılmaması, onun dinî konularda dinin gerçek sahibi olan Allah'ın iradesinin aksine herhangi bir tasarrufta bulunmayacağı anlamına gelmektedir. İşte başka hiçbir insanda bulunmayan bu özellik nedeniyle peygambere itaat etmek gerekli görülmüştür. Bu makalemizde ismetin mahiyeti, sınırları, itaatın kaynağı olma kapasitesi ve buna bağlı olarak gerçekleşmesi beklenen, mâsûm olan peygambere itaat üzerinde durulacak, ismet ile itaat arasındaki bağlantı irdelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Peygamber, Ümmet, İsmet, İtaat, Dönüşme

The Issue of Ismah as the Ground of Obedience to the Prophet

Abstract

Prophets are personalities chosen by God from among people and sent to them so that they can find guidance and regulate their lives in this direction. In order to fulfill their functions as prophets, they must first be recognized, then they must be trusted in their duties and be obeyed. Being recognized and obeyed is a matter related to the nature of their duty and is mostly about the prophet himself. Obedience, on the other hand, is a preference about the mass as the interlocutor for the fulfillment of the goal of the prophecy. However, it is not always easy for people to be submissive unconditionally and obey to another human being like themselves. Nevertheless, in the absence of submission and obedience, it is not possible to obtain the expected result from prophecy. Here, Almighty Allah, who chooses the prophecy as a method to overcome these obstacles, has propped them up with miracles for recognition and has equipped them with ismah to make them trustworthy. These two points constitute the capacity of the prophet to transform the Ummah and prevent him from making excuses unlike the Ummah. Similarly, obedience constitutes a precondition that must be possessed in the beginning in order for the ummah to be transformed into the desired direction. In order for the obedience of the Ummah to be at a legitimate ground, the prophet must be sincere in the claim of prophecy and should not confuse his personal concern with this task.

The fact that the person assigned with the duty of prophecy is equipped with the title of ismah expresses his credibility to live the religion of Allah, the subject to which he is commissioned, and to communicate it both verbally and de facto. Allah's making him sinless means that he will not do anything in religious matters in contrary to the will of God, the true lord of the religion. It is considered necessary to obey the prophet because of this property which is not found in any other person. In this article we will focus on the essence of ismah, its boundaries, its capacity to be a source of obedience, and the relation between ismah and obedience.

Keywords: Prophet, ummah, ismah, obedience, transformation

مدخل:

لقد احتل مقام النبي ﷺ خاصة، ومقام الأنبياء عامة مساحة واسعة من الجدل الفكري على صفحات التراث الإسلامي، وقد دار النقاش حول محورين أساسيين أولهما: هل للنبي صلاحية تعيين الأحكام العقديّة والفقهية ابتداءً؟ وثانيهما: على أي شيء يعتمد النبي في تعيين تلك الأحكام؟ فالمسألة الأولى ترتبط بماهية النبوة وبأهدافها وبمزلتها في الدين، في حين ترتبط المسألة الثانية بمصادر النبي التي يعتمد عليها؛ من علمه الذاتي، أو من أي شيء آخر. ولا ريب في اتساع بحث هاتين المسألتين وتحليلهما بشكل ملحوظ، وعلى الرغم من كثرة ما كتب في هذا المجال إلا أنه لم تُحلّ هذه المسألة بشكل قطعي إلى يومنا هذا، وربما يستمر النقاش إلى يوم القيامة بغير جواب نهائي.

ومما لا شك فيه أن مُصدِرَ النبوة ومنشئها هو الله تعالى، ويستدل أهل الكلام على حقيقة النبوة، واختيار الله للأنبياء بأدلة مختلفة، فمثلاً تقول «المعتزلة»: إن «العدل» هو الأصل في اصطفاء الله للأنبياء^(١). أما «الماتريدية» فيقولون: إن «الحكمة» هي التي اقتضت ذلك^(٢)، في حين يرى «الأشاعرة»: «الرحمة والالطف» هما الأساس في ذلك^(٣)، ويجب علينا من خلال هذه التحليلات الكلامية أن نثبت مراد الله من اختيار «النبوة» طريقاً لهداية البشر، وليس أمامنا سبيل سوى مصدر واحد هو القرآن الكريم، لأن المصادر الأخرى غيره لا تسلم من النسبية أو الشبهات. وفي الحقيقة لا يمكن رد هذه المصادر غير القرآنية بالجملة لكنها لا تستقل وحدها بالدليل دون القرآن، لجواز الأخذ والرد فيها، وبهذا لا يمكن أن نسلم إلا للقرآن الكريم مصدراً وحيداً في هذه المسألة، وإذا نظرنا فيه وجدنا خصلاً تبرز مكانة النبي أمام أمته.

النبي شاهد حي:

ويفهم ذلك من عموم آيات القرآن الكريم إجمالاً بشكل غير مباشر، ومن الآيات التالية على وجه الخصوص بشكل مباشر: ﴿يَأْتِيهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَهِيدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿١٥﴾﴾ [الأحزاب]، وقوله تعالى: ﴿وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ أُمَّةٍ وَسْطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا...﴾ [البقرة: ١٤٣]، ﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَذِكْرًا ﴿١١﴾﴾ [الأحزاب]، ففي الآيتين الأوليين يظهر النبي مثلاً حياً لأُمَّته، ويجب على الأمة تطبيق هذا المثال. وتشير آية سورة البقرة صراحة إلى أنه لا يكفي تطبيق نموذج النبي وحده بل ينبغي مع هذا توصيل هذا النموذج إلى الناس جميعاً، حتى يتحقق مقام الشهادة في نفس كل مؤمن، أما الآية الثالثة فتفيد صراحة بوجوب اتخاذ النبي نموذجاً، لأن ذلك سبباً في مرضاة الله، والفوز برحمته في الدنيا والآخرة.

(١) القاضي عبد الجبار، شرح الأصول الخمسة، تحقيق: إلياس شلبي، رئاسة الآثار المخطوطة، إسطنبول، سنة ٢٠١٣م، ٢/ ٤٢٠.

(٢) أبو المعين النسفي، تبصرة الأدلة، تحقيق: ح. أطاي؛ ش.أ. دوزجون، أنقرة، سنة ٢٠٠٣، ٢/ ١.

(٣) السيد الشريف الجرجاني، شرح المواقب، تحقيق: عمر الدماطي، دار الكتب العلمية بيروت، سنة ١٤٣٣هـ/ ٢٠١٢م، ٨/ ٢٤٢.

١- النبي معلمٌ ومزكٌ:

وفي القرآن الكريم كثير من الآيات التي تشير إلى هذا المعنى، خصوصاً الآية ١٥١ من سورة البقرة، حيث يقول تعالى فيها: ﴿كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿١٥١﴾﴾ وهي جلية في هذا الخصوص، حيث يوجه الله تعالى نظرنا إلى أن الرسول من خلالها يتلو آياته للناس ويزكيهم ويعلمهم، فهو ليس تالياً للآيات وحسب، بل هو معلم الناس ومزكيهم كي يتحولوا من حال إلى حال خاصة أي من الشرك إلى الإيمان.

٢- الأنبياء جميعاً على الهداية ومن يرد أن يهدي نفسه فواجب عليه اتباعهم:

فالقرآن مراراً يظهر هذه الفكرة ويؤكد عليها خاصة للرسول ﷺ، ومثال ذلك قوله تعالى: ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهِدْيِهِمُ اقْتَدِهْ قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿١٠١﴾﴾ [الأنعام]. وقوله أيضاً: ﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنْ يَعْبُدُوا اللَّهَ وَأَجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ فَمِنْهُمْ مَنْ هَدَى اللَّهُ وَمِنْهُمْ مَنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ فسيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكذِّبِينَ ﴿١٦٣﴾﴾ [النحل]. ففي آية سورة الأنعام خطاب للنبي ﷺ أن كل من جاء قبلك من الأنبياء على الهداية ويجب عليك اتباعهم، وفي آية النحل يؤكد على المعنى نفسه ويبين الغاية من إرسال الرسل وهي عبادة الله وحده واجتناب الطاغوت فهو سبيل الهداية إلى الحق؛ ولذا يوصف أتباع الأنبياء بالمهتدين، وغيرهم بالضالين. كما يفهم من النصوص القرآنية السابقة بشكل غير مباشر أننا لا نستطيع وصف الأنبياء بغير أوصاف الهداية، ومن ثم لا يمكن هداية البشر إلا باتباع دعوة الأنبياء.

٣- محبة الله الناس تبع لإطاعتهم النبي ﷺ:

فإذا نظرنا إلى القرآن الكريم إجمالاً وجدنا محبة الله للعباد منوطة باختياراتهم الصائبة، مما يكون سبباً في سعادتهم، ولهذا السبب يذكر في القرآن الكريم مراراً أن الله تعالى يحب المحسنين ولا يحب الظالمين: ﴿قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣١﴾﴾ [آل عمران]. ففي هذه الآية شرط لمن يدعون محبة الله أن يتبعوا رسول الله كشرط أولي لمحبة الله لهم، حيث يؤمرون بإطاعة الله وإطاعة النبي معاً بعد ذلك.

٤- النبي يوجه أمته إلى الخير المحض:

فلا ريب أن جميع الأنبياء حريصون على أمتهم، ويرجون لهم الهداية كي يسعدوا بها في الدنيا والآخرة، وترسم الآية التالية شعور النبي تجاه أمته ومنزلته بينهم بشكل حي: ﴿لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿١٧٨﴾﴾ [التوبة]. وهنا نرى النبي حريصاً على أمته، يتألم لما أصابها من مصيبة أو ضرر، ولهذا السبب لا يمكن أن يوجه النبي أمته إلى طريق الخطأ أو إلى غير سبيل الرشاد، ولذا يجب إطاعته والتسليم له بالقيادة في الحياة كلها.

ولقد أراد البحث فيما سبق من آيات أن يثبت منزلة الأنبياء عموماً، ومنزلة رسول الله ﷺ خصوصاً في

أمته بشكل موزن، ووصل إلى نتيجة مؤداها أن الأنبياء كلهم مهتدون ودعوا من حولهم إلى نفس الطريق. وفي الحقيقة هذا سبب إرسالهم، فهم ليسوا مبلغين عن الله فقط، بل هم نماذج تحتذى أيضاً؛ فالله تعالى يطلب من البشر اتباع الأنبياء واحتذاء طريقهم كشرط لرضاه عنهم. وسوف نتعرض لصفة العصمة فيما يلي كونها صمام أمان النبوة، وكذلك نناقش العلاقة بينها وبين الطاعة والتسليم للأنبياء، ونتكلم عن مصدر هذه العلاقة؛ لأنه ثور بين الحين والحين مشكلة علاقة النبي بأمته، ففتة من الناس ترفع النبي إلى درجة الألوهية بحيث تنقطع العلاقة التأثيرية بينه وبين البشر، فلا يمكن أن يقلد، في حين تحط فئة أخرى من الناس منزلته فلا يرى له تأثير كبير على حياة الأمة، خاصة بعد زمن النبوة. وفي كلا الرأيين شطط، فلذا يتوجب علينا البحث عن رأي وسط بعيد عن الإفراط والتفريط موافق لمراد الله تعالى، وذلك بمحاولة الإجابة عن التساؤل الآتي: هل هناك ما يوجب على الأمة اتباع النبي؟ ولماذا؟

العصمة صفة لازمة للأنبياء:

الأنبياء هم المرسلون المصطفون من الله تعالى إلى الناس، وهم من الناس. والفرق بين الأنبياء وغيرهم من البشر هو تلقي الوحي. ولكون الوحي تجربة فردية خاصة توجد هناك بعض العضلات، منها على وجه الخصوص معضلتان ترتبطان بشكل كبير بمقام النبوة وتؤثران عليه، الأولى: ادعاء بعض المفترين دعوى النبوة مع أنهم لم يتلقوها حقيقة، كي يستفيدوا من المزايا التي تعود إليهم من جراء هذا الادعاء؛ وذلك اعتماداً على أن الوحي تجربة خاصة لا يدرك حقيقتها أحد من الناس سوى من يتلقاها. والتاريخ يثبت ظهور عدد من هؤلاء المدعين الكاذبين. الثانية: ولكون من يتلقى الوحي بشر يعرض ما يعرض للبشر من خوف وحرص على إيمان قومه فقد يدفعه ذلك إلى تغيير الوحي شكلاً أو مضموناً. ولو لم تحل هاتين العضلتين لا يتوصل إلى تحقيق مراد الله من إرساله الرسل للناس، والله تعالى أعلم بكل شيء وهو يعلم هذه العضلات لذا يرجى منه تجنّب البشر الوقوع في هذا الشَّرْك. وقد دبر الله هذه الأمور كما دبر كل شيء، فقد دفع العضلة الأولى بإعطاء من أرسله نبياً معجزة، ولذا تظهر بيد النبي معجزات ولا تظهر بأيدي المتنبئة معجزات للتفريق بينهما، فهي التي تفرق بين الصادق والكاذب في ادعاء النبوة في قومهم.

والعضلة الثانية في مقام النبوة هي إمكانية تغيير الوحي أو تحريفه عن مواضعه من طرف الأنبياء باعتبارهم بشراً يعرض لهم ما يعرض للبشر، وهذا ممكن عقلاً بسبب وقوع الأنبياء تحت ضغط من طرف أقوامهم في مراحل الدعوة المختلفة، وكذلك ممكن عقلاً أثناء تلقي الوحي أن يتسلط الجن والشياطين على قلب الأنبياء فيشوشوا عليهم بحيث يخرج الوحي بعدئذ عن مراد الله، ولا شك عند تحقق أحدهما ألا يتوصل إلى مراد الله من الوحي. وقد جزم القرآن الكريم بأن الأنبياء محفوظون من هذه المخاطر بشكل قطعي، وأن القرآن في حصن عنها لأنه: ﴿لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ﴾ [الواقعة] ولهذا فقد ثبتت الله النبي الذي يرسله بالعصمة كي يحفظ الوحي الإلهي بها، وهذه العصمة لا تشمل الوحي المفوظ فقط بل تشمل كذلك فهم النبي لمادات الله وتطبيقاته الدينية، فعصم الله وحيه من تخليطات الجن والشياطين من جهة، ومن تغييرات هذا العبد من جهة أخرى، إذن فما العصمة؟

العصمة وجذرها: (ع ص م) لغة: تعني المنع ودفع الضرر المحتمل، وهي مصدر من الفعل عَصَمَ، وتستعمل اصطلاحاً في تاريخ الفكر الإسلامي بمعنى حفظ الأنبياء الذين اختارهم الله تعالى من الوقوع في المعاصي كلها^(٤)، ولكون هذه المسألة مؤثرة في الدين الموكل إلى الأنبياء تبليغه، فقد اهتم العلماء بها أيها الاهتمام في القرون التالية لقرن النبي ﷺ، ولذا فقد أفردت رسائل مستقلة لهذه المسألة^(٥)، وقد نوقش الموضوع من جهات متعددة؛ مثل: عصمة الأنبياء في الأمور الدينية والدنيوية، وقبل النبوة أو بعدها، وظهرت أحياناً آراء متباينة في ذلك. ومع أن هذا المصطلح قد تكوّن لاحقاً إلا أنه في القرون الأولى قد حفظت منزلة النبي بين المؤمنين في المنهج الديني والتطبيق العملي، بحيث لا يتطرق الشك إليهما من أي جهة، باعتبار القرآن الكريم يؤكد مراراً على فكرة وجوب اتباع النبي كما في قوله تعالى: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَلَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ﴾ [القاتل]، إذ كون النبي ﷺ معصوماً بالوحي الذي يبلغه عن ربه فذلك يحقق له السيادة الدينية على المؤمنين به، إذ لو وقع في خطأ فسيأتي التصحيح الإلهي فوراً^(٦). ومسألة عصمة الأنبياء فيما يدخل تحت وظيفة النبوة، أو بعبارة أخرى في الأمور الدينية، مسألة اتفاق بين العلماء.

أما أكثر ما وقع الاختلاف فيه ففي شمول العصمة خارج دائرة النبوة؛ فمثلاً يقول إمام الحرمين الجويني (ت: ١٠٨٥/٤٧٨) باستحالة وقوع الكبيرة من الأنبياء لكونهم مؤيدين بالمعجزات وهذا من لوازم العقل، وأما الصغائر فهي ممكنة عقلاً ولا يوجد دليل قطعي على منعها^(٧)، ويقول نور الدين الصابوني (ت: ١١٨٤/٥٠٨) إن عصمة الأنبياء من الكفر قبل الوحي وبعده ثابتة للأنبياء، وأما عصمتهم من الكبائر فثابتة بعد الوحي فقط، ولكونهم حجة الله على الناس فلا بد ألا يتلبسوا بالمعاصي، ولو لم يكونوا على هذا فسيفقدون أمانتهم^(٨). وفيما نقل تلخيص لآراء علماء أهل السنة في مسألة العصمة، أو بعبارة أخرى لا خلاف بينهم في وجوب العصمة في الأمور الدينية الداخلة تحت وظيفة النبوة، أما فيما عدا ذلك من أمور الدنيا فقد وقع الاختلاف في وجوبها أو عدمه.

وينبغي النظر إلى آراء المعتزلة والشيعة مع أهل السنة في هذه المسألة لأهميتها، فالمعتزلة لا يجوزون وقوع الكبائر من الأنبياء عمداً لكنهم يجوزون وقوع الصغائر منهم بشرط ألا تكون من المنفّرات. وهنا يقرب رأيهم من رأي أهل السنة، لكن لا بد أن يؤخذ في الحسبان اختلاف الرأي فيما بينهم؛ فإبراهيم النظام (ت: ٨٤٥/٢٣١) لا يُجوز للأنبياء وقوع الكبائر والصغائر عمداً حتى الخطأ في التأويل، وفي رأيه يمكن أن يقع

(٤) انظر بتوسع: ابن منظور، لسان العرب صفحة: ٢٩٧٦، والتهانوي، الكشف، ١١٨٣/٢، Topaloğlu-Çelebi, KTS, "İsmet", s. 163; Bulut, Mehmet, "İsmet", DİA, XXIII, 134.

(٥) على سبيل المثال: الشريف المرتضى، تنزيه الأنبياء، بيروت سنة ١٩٨٨م، وفخر الدين الرازي، عصمة الأنبياء، القاهرة سنة ١٩٨٦م، وجلال الدين السيوطي، تنزيه الأنبياء عن تسفيه الأغبياء، بتحقيق: سيد محمد لحام، بيروت سنة ١٤١٧هـ / ١٩٩٧م، وعويد بن عياض المطرفي، آيات عتاب المصطفى في ضوء العصمة والاجتهاد، دار الفكر العربي، القاهرة، Mehmet, Bulut, Ehli sünnet ve Şia'da ismet inancı, İstanbul 1991.

(٦) انظر على سبيل المثال الآيات من ٤٤ إلى ٤٧ من سورة الحاقة.

(٧) إمام الحرمين الجويني، الإرشاد، تحقيق: يوسف موسى، وعبد المنعم عبد الحميد، القاهرة سنة ١٣٦٩هـ / ١٩٥٠م، صفحة ٣٥٦.

(٨) نور الدين الصابوني، البداية في أصول الدين، تحقيق: بكر تويال أوغلو، أنقرة سنة ٢٠٠٥م، صفحة ٥٤.

ذلك سهواً أو نسياناً فقط، وحتى في ذلك يوقظهم الله تعالى وينقذهم؛ وذلك لأن علمهم هو الأكمل فهم في تيقظ دائم، وعلى عكس هذا يأتي أبو علي الجبائي (ت ٩١٦/٣٠٣) فيرى أنه بالرغم من استحالة وقوع الصغائر والكبائر عمداً فإنه يجوز وقوع الخطأ في التأويل في حقهم^(٩)، وينقل القاضي عبد الجبار (ت ١٠٢٤/٤١٥) رأي أبي هاشم الجبائي (ت ٩٣٣/٣٢١) ثم يفصل ما نقله وينتهي إلى أن من يُجوز وقوع المعاصي من الأنبياء بعد النبوة آراؤهم متناقضة؛ لأن جواز وقوع الأنبياء في المعاصي التي ينهون الناس عنها أمر يؤدي إلى التناقض الظاهر بين ما يدعون إليه وما يفعلونه، لأنه لو صح هذا الفرض للأنبياء إذن ينبغي تبعاً له ألا ينبجوا في تبليغهم^(١٠)، ويظهر في الفكر الاعتزالي بشكل عام عصمة الأنبياء في أمور النبوة، حتى يمكن وصفهم بالتشدد في هذه المسألة خاصة بالنظر إلى أهل السنة، ومن هذا يتبين لنا عظم منزلة مقام النبوة داخل مؤسسة الدين وخصوصيتها فيه.

والشيعة يخطون خطوة أوسع من المعتزلة وأهل السنة في مسألة العصمة، حيث لا يجوزون وقوع المعاصي من الأنبياء صغیرها وكبیرها عمداً أو خطأً أو نسياناً، قال الشريف المرتضى (ت ١٠٤٤/٤٣٦): وقوع المعاصي يجلب نفرة الناس؛ لذا فالأنبياء قبل النبوة وبعدها معصومون من هذا، والعصمة بهذا المفهوم عند الشيعة ليست مخصوصة للأنبياء وحدهم بل تشمل الأئمة أيضاً^(١١). ومن علماء الشيعة المؤثرين في العصر الحديث «كاشف الغطاء» (ت ١٩٥٤/١٣٧٣) الذي بين شرف الأنبياء جميعاً وأنهم مرسلون من الله تعالى، وأشار إلى منزلة النبي ﷺ وقال: إنه معصوم في جميع أموره حيث عاش في مرضاة الله طول حياته^(١٢).

وكما أشرنا سابقاً فقد بحث علماء الأصول الآيات القرآنية المتعلقة بالعصمة آية آية، ثم انتهوا إلى عدم وجود تعارض بينها وبين مفهوم العصمة، وإذا نظرنا في المؤلفات التي ألفت في هذا المجال نرى جميع التأويلات تتجمع حول ما يلي:

- ١- الأفعال التي تنسب للأنبياء وفي ظاهرها تعارض مع مفهوم العصمة كلها ليست منفرة أو مُسَوِّدةً للوجوه، حيث لم يصدر من أي نبي أفعال تشينه.
- ٢- هذه الأفعال لم تصدر بقصد العصيان، فكلمها وقعت بغير قصد، فما ظهر من ندم موسى عليه السلام بعد قتله القبطي يدل على ذلك بشكل واضح.
- ٣- الأنبياء لم يصروا على هذه الأفعال بل يستغفرون ويستعيذون بالله من الوقوع في مثلها مرة أخرى.
- ٤- هذه المعاصي ليس لها علاقة بمنزلة النبوة من التبليغ والتطبيق لأحكام الله.
- ٥- الأنبياء معصومون من تسلط الجنة والشياطين؛ لأنهم مؤازرون من الله تعالى خلافاً لغيرهم من الناس^(١٣).

(٩) القاضي عبد الجبار، شرح الأصول الخمسة، تحقيق: عبد الكريم عثمان، القاهرة سنة ١٤٠٨هـ/١٩٨٨م، صفحة ٥٧٣.

(١٠) القاضي عبد الجبار، المغني في أبواب التوحيد والعدل، القاهرة ١٣٨٥هـ/١٩٦٥م ١٥/٣٠٠.

(١١) المرتضى أبو القاسم علم الهدى علي بن الحسين الشريف، تنزيه الأنبياء، بيروت سنة ١٩٨٨م، صفحة ٤.

(١٢) م. حسين الكاشف الغطاء، أصل الشيعة وأصولها، دار الأصول بيروت سنة ١٤١٠هـ/١٩٩٠م، صفحة ١٤٣.

(١٣) Geniş bilgi için bk. İsmail Cerrahoğlu, "Garanik", *DİA*, XIII, 363-364.

ولقد ظهر من هذه القراءات أن ما وقع من هناتٍ من طرف الأنبياء قد ترى في حق غيرهم من الناس صغائر يتجاوز عنها، حتى الذين يجوزون وقوع المعاصي من الأنبياء في حياتهم الشخصية فإنهم يرون عدم إصرارهم عليها بحيث تشين وجوههم أو تقبحها عند أقوامهم، مما يؤدي إلى أن الأنبياء في تصرفاتهم الدينية تحت حفظ الله ورعايته فكل ما صدر منهم في الأمور الدينية حق مصيب.

طاعة النبي وأدلتها من القرآن الكريم:

النبي هو العبد الذي اختاره الله تعالى مرشدا لعباده، فأوحى إليه كي يريه منهجه وطريقه، وبهذا يمكن أن يتعلم العباد ما طلبه الله تعالى منهم من الأوامر والنواهي عن طريق النبوة فقط. ومعلوم أن بعض الآيات التي فيها أحكام الله تعالى تحتوي الجانب التطبيقي، وفي أكثر آيات القرآن لم تفصل المسائل التطبيقية: متى وأين وكيف تؤدي التكليف؟ وربما يؤدي ذلك إلى تشويش في العقول واختلاف في الآراء. ومثاله الواضح البارز عدد ركعات الصلوات المفروضة؛ فعلى الرغم من تعدد الآيات التي تأمر بإقامة الصلاة في القرآن لم يذكر شيء حول عدد الركعات، وترك ذلك الأمر لرسول الله ولو لم يراع تعيين النبي لهذا العدد لظهرت الاختلافات في عماد الدين، وتتفرق الأمة حينئذ. ويحتمل هنا ألا يصل مراد الله إلى العباد، ولذا أرسل نبيه كي ينهي الاختلافات بين الناس ويكون عليهم شهيداً ومثالاً نموذجياً لهم، ولذا يأمر القرآن الكريم بشكل واضح بضرورة طاعة الأنبياء جميعاً وخاصة نبي هذه الأمة رسولنا ﷺ، والآيات التي تفيد ذلك لا تعد، ولنا أن نصنفها بحسب موضوعها كما يلي:

١ - طاعة النبي من لوازم الإيمان:

إن الأوامر والنواهي الإلهية التي طلبت من العباد مبنية على إيمانهم، فجمهور المتكلمين يرى أن من لم يؤمن غير مخاطب بالتكليف، لأنه لا يمكن تحقيق الثواب من وراء الحسنات بغير إيمان. وبناء على هذه القاعدة فإن آيات التكليف تخاطب المؤمنين فقط، وقد جاءت الإشارة في بعض آيات التكليف مخاطبة المشركين إلا أن هذا الخطاب منصب على طاعة النبي في الالتزام بعقيدة الإيمان والتوحيد أولاً، ثم تأتي الأوامر والنواهي بعد إيمانهم ثانياً. فلا تخرج الآيات التكليفية حول إطاعة النبي عن هذا الاعتبار بحال. ويضاف لذلك أن بعض الآيات تصرح بهذا المعنى وتؤيده كما في سورة الأنفال: ﴿ذَلِكَ يَأْتِيهِمْ شَاقُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَمَنْ يُشَاقِقِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٣٧﴾ [الأنفال]، أو في سورة الأحزاب: ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُمُؤِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُّبِينًا ﴿٣٦﴾ [الأحزاب].

ويظهر من منطوق الآيتين السابقتين أن طاعة الرسول مع طاعة الله تعالى من لوازم الإيمان الواجبة.

٢ - طاعة النبي من طاعة الله:

وقد ورد هذا المفهوم بشكل مباشر في القرآن الكريم وبشكل غير مباشر، فمثال على الأول قوله تعالى: ﴿مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ تَوَلَّى فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ﴿٨٥﴾ [النساء]. أما النوع الثاني الذي

يأمر بطاعة النبي وأنه من طاعة الله بشكل غير مباشر فأمثلته كثيرة جداً. وعندما تقترن طاعة النبي بطاعة الله يؤدي ذلك إلى تلازم المدلول بينهما. وهذه الطاعة مرتبطة بوصفه رسولاً لله تعالى، وعلى هذا فمن أطاع الرسول فقد أطاع من أرسله رسولاً وهو الله تعالى، ونمثل لذلك بموضعين من القرآن الكريم: ﴿قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ﴾ [آل عمران]، وقوله تعالى: ﴿وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأَحْذَرُوا فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّكُمْ عَلَى رُسُولِكُمُ الْبَلَّغُ الْمُبِينُ﴾ [المائدة].

٣- الأنبياء أرسلوا كي يطاعوا:

من خلال القرآن الكريم يتضح لنا هذا المفهوم جلياً، حيث إن سبب إرسال الرسل هو أن يطيعهم الخلق ويسلموا لهم، وإن الأنبياء لم يرسلوا إلا لذلك المعنى، وبناءً على هذا فلو لم يطع الأنبياء لكان من المحال أن تصل الإرادة الإلهية إلى هدفها. ومن جهة أخرى فليس من سبيل إلى الوصول لمرضاة الله إلا بإطاعة من أرسلهم لذلك وهم الأنبياء، وهذه الآيات تفيد هذا المعنى: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رُسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَأَسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا﴾ [النساء] وقوله تعالى في سورة الشعراء: ﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا﴾ [الشعراء]، وقد تكرر هذا المعنى مع الأنبياء جميعاً في هذه السورة، بحيث يفهم من هذا التكرار أن النبوة بذاتها تستلزم من المكلفين القبول والطاعة، أو بمعنى آخر بين النبوة والطاعة تلازم ضروري.

٤- طاعة النبي مع طاعة الله شرط الدخول إلى رحمته:

ذكر الله تعالى أن إطاعة النبي شرط أولي لرحمته، ولو لم يطع النبي وقع الخذلان وهو ضد الرحمة، وتلك العاقبة لا يريدتها أحد من المؤمنين، ونمثل على ذلك بمواضع من القرآن الكريم: ﴿وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ [آل عمران]، ﴿وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ [التوبة]، ﴿وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ [النور]، ﴿وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا﴾ [النساء].

٥- أُرْسِلَ الْأَنْبِيَاءُ كِي يَبِينُوا لِلنَّاسِ الْحَلَالَ وَالْحَرَامَ:

فإنه تعالى قد ذكر الهدف من إرسال الأنبياء وهو تبين الحلال من الحرام، ولذا يأمر الناس بالسمع لهم والطاعة، ويضرب على ذلك مثلاً من قصة عيسى عليه السلام مع قومه إذ يخاطبهم قائلاً: ﴿وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ وَلِأَجْلِ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ وَجِئْتُكُمْ بِآيَاتٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا﴾ [آل عمران].

٦- الفوز الأبدي مبني على إطاعة النبي مع إطاعة الله تعالى:

فإنه تعالى يربط بين الفوز الأبدي في الآخرة وبين إطاعة النبي، إذ بدون إطاعة النبي لا يتحقق الفوز

الأبدي، وذلك الفوز هو الذي وعد به الإسلام أتباعه بصفة عامة على ما قدموا من أعمال. ولا يتصور أن مؤمناً ملتزماً بواجبات دينه لا يرجو ذلك الفوز. ولكون الفوز في الآخرة مشروطاً بإطاعة النبي فلذا اكتسب كل الواجبات الدينية قيمتها منه، ونمثل على هذا من الآيات بطائفة مثل قوله تعالى: ﴿تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾ [النساء]، و﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَزَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَوَدُّهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِنَّ كُنْتُمْ تَوَمَّنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا﴾ [النساء]، وقوله: ﴿وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشِ اللَّهَ وَيَتَّقْهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ﴾ [النور]، وقوله: ﴿يُصَلِّحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا﴾ [الأحزاب].

٧- عدم إطاعة النبي سبب للعذاب الأبدي:

فكما يربط القرآن بين طاعة النبي والفوز الأبدي، يربط كذلك بين عدم الطاعة والعذاب الأبدي الأخرى: ﴿وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ﴾ [النساء]، و﴿يَوْمَ تَقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ يَقُولُونَ يَلَيَّتْنَا اللَّهُ وَأَطَعْنَا الرَّسُولَ﴾ [الأحزاب]، ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَلَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ﴾ [القتال]، ففي آية الأحزاب يربط بين طاعة الله ورسوله، فلكي تتحقق طاعة الله بشكل تام لا بد أن يُسمع لرسوله ويُطاعوا، وفي آية القتال يذكر أن عدم إطاعة الله ورسوله سبب لإبطال العمل، ويفهم منها أن قبول أعمال العبد عند الله مرتين بإطاعة الله ورسوله.

علاقة العصمة بالإطاعة:

الوصف الذي يفرق بين النبي وغيره من الناس هو تلقي الوحي كما بينا، فالوحي يأتي إلى النبي من مصدر لا يختلف عليه وهو الله تعالى. ولأنه يحتوي العلم الذي لا يشك في مصدره لذا فهو طريق لتيسير الهداية. والوحي بهذا الوصف وما يحتويه من علم الله هو صفة مائزة للأنبياء عمّن سواهم من الناس مهما كانوا قطعاً. ومما يزيد أهمية الوحي الإسلامي من الناحية العملية استمراره مدة البعثة النبوية حتى وفاته ﷺ، وذلك يعطي حياة النبي الدينية وإمامته لأمة مميزة أخرى، وهي وقوعها تحت مراقبة الله الدائمة، وموافقتها لمرادات الله، لأن الوحي أحياناً جاء ناقداً وموجهاً للنبي في بعض تصرفاته، فيفهم ضمناً من هذا موافقة الله لبقيّة التصرفات التي لم يرد فيها تعليق إلهي. ولا شك أن هذه الحال مقصورة على التصرفات التي صدرت عن النبي بوصفه نبياً، أما فيما فعله بوصفه بشراً فيخرج من هذه الدائرة؛ فالصحابة مع إطاعتهم المطلقة للنبي كانوا يفرقون بين أفعاله وأقواله بوصفه نبياً أو بوصفه بشراً، فلذا نجدهم أحياناً يناقشونه فيما لم يكن بصفة النبوة، وكان ﷺ أحياناً ينزل عن رأيه إلى رأيهم، وهذا يبين إدراك الصحابة مراقبة الله لنبيه فيما هو تحت كلمة النبوة، أما ما صدر عنه بوصفه البشري فهو يصيب فيه بلا شك، ولكنه قد يخطئ^(١٤).

(١٤) للتقسيم حول هذا الموضوع انظر: Evkuran, Mehmet, Ahlak, Hakikat ve Kimlik, Ankara: Araştırma, 2013, s. 65.

ولأن الوحي مصدره إلهي فهذا يعني إجازة الله لكل ما يصدر عن النبي، وإذا لم تكن تصرفات النبي موافقة لمراد الله فيأتي الوحي مصححاً ومعتاباً على الفور كما أشار البحث من قبل. ولأجل الاستفادة من مزايا سيطرة الوحي الروحية على الناس ظهر المتنبة الكاذبون، لذا يجب التفريق بين النبي الصادق والمتنبئ الكاذب؛ لأن ذلك الأمر في غاية الأهمية؛ فالله تعالى قد أيد النبي بالمعجزة كي يفرق بين نبيه الحق وغيره من الكاذبين، فيجري الله المعجزات على أيدي الأنبياء، وكأن لسان حالها ينطق قائلاً: «بأن هذا الذي جريت على يديه هو النبي أيها الناس فاتبعوه وثقوا في أمانته».

وتظهر مشكلة أخرى بعد التسليم للنبي بالطاعة والقبول بسبب ما جرى على يديه من معجزات تؤيده وهي: هل يمكن لهذا المخاطب بالوحي أن يزيد أو ينقص منه أو يحرفه لفظاً أو معنى لاعتبارات كثيرة؛ مثل: الخوف من قومه، أو طمعاً في قبولهم، أو رغبة في نشر دعوته أو غير ذلك؟

لا شك أن الذي اصطنفى من خلقه رسلاً وأراد منهم أن يسروا أمور عباده الدينية والدنيوية، قد دبر أمور الرسالة كي لا يصيبها نقص أو فساد، فلا يمكن لمن أُعطي العصمة وهو النبي أن يحرف في الوحي شيئاً من اللفظ أو المعنى أو التطبيق، ولا شك أن تطبيق الوحي في الأمور العملية يقوم به النبي الذي أعطي فرصة الاختيار بين البدائل بشرط أن تكون هذه الاختيارات موافقة للمقاصد الإلهية، وبالفعل تحقق هذا الشرط في تطبيقات نبينا ﷺ، وكما أشير فيما سبق فإن يظهر شيء مخالف لهذا الشرط يتدخل الوحي الإلهي ليوقظ نبيه على الدوام، وبناء على هذا فإن إطاعة الأنبياء عموماً ونبينا محمد ﷺ خصوصاً مبنية على عصمته، ولكونه معصوماً فقد أدى أمانته بحق موافقاً بذلك مراد الله، ولو ظهر منه سهو أو خطأ أو قصور في التطبيق فإن الله يعاتبه فوراً. ونتيجة لهذا فقد أصبحت تطبيقات الوحي الإلهي التي قام بها النبي ﷺ واجبة على أمته، ولا ينبغي أن يفهم من ذلك التسوية بين القرآن الكريم والسنة النبوية بحال، لأن السنة في جانب منها تاريخية ترتبط بزمان النبي ومكانه، أما الوحي القرآني فهو شامل لكل زمان ومكان.

ومما سبق نرى أن إطاعة الناس للنبي تصدر من كونه نموذجاً مثالياً للدين، أما أمانته وسلطانته الديني على الناس فيصدران من معصوميته، ولذا فإن الارتباط بين العصمة والإطاعة ارتباط مباشر، وعلى هذا فلا يجب على مجموع الأمة إطاعة أحد دون النبي مهما كانت منزلته الدينية، فطاعة من هم سوى النبي محدودة بمنازهم وعلاقاتهم مع الناس، ولذا فمن يقبل من الناس بهذه الطاعة أو يردها فلا يلام أو يذم، أما ما فعله النبي بوصفه نبياً فواجب على مجموع من آمن به طاعته، ومن رد ذلك فإنه يلام ويذم لأنه لم يؤد واجبات دينه حينذاك، وهذا لا يحصل إلا لمن أُعطي العصمة وهو النبي. ومع ادعاء الشيعة عصمة أئمتهم فإن هذه الفكرة لم يكتب لها القبول من جمهور الأمة الإسلامية، فيبقى الأنبياء وحدهم معصومين تحت مراقبة الله المباشرة في أقوالهم وأفعالهم، فهذا يجعل الصواب حليفاً دائماً في كل ما صدر عنهم من أفعال دينية؛ فهم في كفالة الله ورعايته وحفظه، لذا فقد أمر المكلفون بإطاعتهم. ويمكن أن نقول بناء على هذا: إن طاعة النبي تتأسس على عصمته.

الخاتمة:

قد نوقشت منزلة النبي ﷺ وسلطانه على الأمة في المسائل الدينية منذ بداية تاريخ الفكر الإسلامي حتى زماننا هذا، وقد تركزت المناقشات حول الحقيقة الوجودية للنبي، وحول مقام السنة في الدين وحول النقد العلمي للأحاديث، ولا شك أنه قد نتج عن هذه المناقشات أحياناً تصورات خاصة لاسيما حول حقيقته الوجودية إذ يوضع في مرتبة نصف إلهية فوق البشر، ولا يمكن قبول هذه التأملات من منطوق القرآن الكريم بأي حال. لكن هذه التنطعات، وإن كان في ظاهرها احترام النبي إلا أنها تؤدي إلى تصويره بصورة عكسية وكأنه ساعي بريد ينقل الرسالات، بحيث يخرج بهذا الوصف عن تأثيره في الحياة اليومية. ولا شك أن هذين التصورين بعيدان عن موقف النبي ولا يليقان بمقامه.

ولا يختلف ما فعله النبي بوصفه بشراً عن غيره من آحاد الناس، ولكن قوة شخصيته، وصفاء أخلاقه، وطهارة فطرته ونحو ذلك.. كل ذلك لا يجتمع في غيره من الناس بمثل ما اجتمع فيه، ولذا فلا يجب على أمته تقليده في كل هذه الخصائص حذو النعل بالنعل، حيث يرى جمهور العلماء أن وجوب الاتباع على الأمة فيما تعلق بالأمر الدينية المحض، وحتى هذا فيه استثناء فيما خص الرسول ﷺ ولم يشارك فيه أمته، وعلينا أن نراعي هذا ونخرجه من محل النقاش قدر الإمكان، بيد أن هذا لا يمنعنا من مناقشة الروايات التي جاءت بها الأحاديث المسندة إلى النبي ﷺ بقواعد علوم الحديث، حتى نستبين صدق هذه الروايات التي جاءتنا مسندة إلى الرسول من عدمه، وقصدنا في هذه المناقشة تبيان ما صدر عن النبي بوصفه الديني بشكل قطعي فتجب على الأمة إطاعته فيه، أو غير ذلك.

فالتوحيد هو أخص خصائص الدين الذي أرسله الله تعالى لعباده لتيسير هدايتهم، فهو صمام أمان حرية العبد، فإذا تمسك العبد بالتوحيد كان حراً، أما لو عبد غير الله ردت عليه عبادته وفقد كذلك حريته، وبهذا فالتوحيد أساس حرية الإنسان، لأنه مع التوحيد يؤمن بلا سيطرة عليه بل بإرادته الحرة، حتى يكون إيمانه صحيحاً، ولو روعيت هذه الأمور إذن فلن يطيع بشر بشراً مثله بلا قيود تقيد هذه الطاعة، ويمكن أن ترد شبهة التناقض بين ما رمى إليه القرآن من وجوب طاعة النبي وبين هذا الرأي، ولكن مع كون النبي بشراً فإن التسليم والطاعة له جاءت له لأنه يتلقى الوحي، وأيضاً هو مؤيد بالعصمة في تلقيه الوحي وفهمه وتطبيقاته العملية، وتأنيده بالعصمة يمنعه من الزلل أو فعل شيء على غير مراد الله تعالى. ويفهم من ذلك كله سلطان النبي على جميع أفراد الأمة لكونه معصوماً، وغيره ليس بمعصوم.

فكما لم يتلق أحد الوحي دون الأنبياء فكذلك لا عصمة لغيرهم من الناس^(١٥)، فعلى هذا لا يجوز اتباع أحد في المسائل الدينية دون شرط أو قيد مهما كان نسبه أو علمه أو عرفانه. فأخر من تلقى الوحي وآخر

(١٥) اتفقت أمة الإسلام على أن العصمة للأنبياء وحدهم دون سواهم، إلا الشيعة الذين لا يمثلون سوى أقل القليل بالنسبة للأمة، فهم يحددون العصمة في السيدة فاطمة الزهراء والأئمة الاثني عشر فضلاً عن الأنبياء، وهنا نستفيد أن العصمة حتى لو أخذنا برأيهم محدودة جداً.

المؤيدين بالعصمة هو نبينا محمد ﷺ، فكما انقطع بوفاته تلقي الوحي، انتهت صفة العصمة اللازمة له لحفظ هذا الوحي، فكل ما قيل بعد وفاته ﷺ يؤخذ منه ويرد لأنه قد يصيب وقد يخطئ، فحفظ وحدة الأمة وهويتها واجتماعها منوط باتباع النبي وحده، ولو زالت هذه الصفة عن رسول الله إذن لفقدت الأمة صفة الأمة، ولظهرت مشكلات وتناقضات وفوضى على الساحة الدينية، وتلك صفة مائزة ليست لأحد غير النبي.

المناقشات حول وجوب اتباع النبي من عدمه تدل على الجهل بطبيعة الدين، ومع هذا يمكن أن نناقش حدود هذا الاتباع والتمسك به، ولو اعترض علينا بالتنطعات التي ترفع النبي فوق مستوى البشرية بحيث لا يمكن مناقشة حدود اتباعه ففي هذا انحراف عن الهدف الصحيح. إضافة إلى وجوب إخراج النبي عن صفته البشرية بهذا القول مما يخالف شرائط النبوة، وإن ادعاء الاكتفاء بالقرآن الكريم دليلاً ومصدراً واحداً مرجعه إلى تصور خاطئ مؤداه أن النبي والقرآن على طرفي نقيض بحيث إذا أخذ بواحد ترك الثاني، وفي الحقيقة فالقرآن والنبي ليس أحدهما بديلاً عن الآخر بل يكتمل هذا بهذا؛ فكل أفعال النبي بوصفه نبياً جاءت صورة حية للقرآن، وكل ما صدر من النبي بإسناد قطعي لا يختلف عن القرآن أبداً، ولو وجد تناقض ظاهري فمن الممكن أن يشك في الإسناد ولا يشك في القرآن بحيث لا يترتب على الكلام المنسوب إلى النبي أحكام تخالف القرآن. ومن المعلوم أن جوهر الدين قد انتقل إلينا من النبي ﷺ بصورة عملية تطبيقية، وما لم يكن تطبيقياً فهو ليس بجوهري في الدين، ويحتل التأويلات العقلية، فكل ما قام به النبي بهذه الصفة وطلب منا إطاعته فيه كي يتمكن الدين في نفوسنا، ونرتقي به إلى المراتب العليا عند الله تعالى، وجبت علينا الطاعة والتسليم والقبول بلا ريب فيه.

المصادر:

- ابن منظور، لسان العرب، تحقيق: علي الكبير، دار المعارف القاهرة.
- أبو المعين النسفي، تبصرة الأدلة، تحقيق: ح. أطاي؛ ش.أ. دوزجون، أنقرة، سنة ٢٠٠٣.
- التهانوي، كشف اصطلاحات الفنون والعلوم، بيروت سنة ١٩٩٦.
- الجرجاني، شرح الموافقات، تحقيق: عمر الدمياطي، دار الكتب العلمية بيروت، سنة ١٤٣٣هـ / ٢٠١٢م.
- جلال الدين السيوطي، تنزيه الأنبياء عن تسفيه الأغبياء، بتحقيق: سيد محمد حام، بيروت سنة ١٤١٧هـ / ١٩٩٧م.
- الجويني إمام الحرمين، الإرشاد، تحقيق: يوسف موسى، وعبد المنعم عبد الحميد، القاهرة سنة ١٣٦٩هـ / ١٩٥٠م.
- الرازي فخر الدين، عصمة الأنبياء، القاهرة سنة ١٩٨٦م.
- الصابوني نور الدين، البداية في أصول الدين، تحقيق: بكر توبال أوغلو، أنقرة سنة ٢٠٠٥م.
- عويد بن عياض المطرفي، آيات عتاب المصطفى في ضوء العصمة والاجتهاد، دار الفكر العربي، القاهرة.
- القاضي عبد الجبار، المغني في أبواب التوحيد والعدل، القاهرة ١٣٨٥هـ / ١٩٦٥م.
- القاضي عبد الجبار، شرح الأصول الخمسة، تحقيق: إلياس شلبي، رئاسة الآثار المخطوطة، إسطنبول، سنة ٢٠١٣م.
- م. حسين الكاشف الغطاء، أصل الشيعة وأصولها، دار الأصول بيروت سنة ١٤١٠هـ / ١٩٩٠م.
- المرتضى أبو القاسم عالم الهدى علي بن الحسين الشريف، تنزيه الأنبياء، بيروت سنة ١٩٨٨م.

المصادر التركبية:

- Evkuran, Mehmet, Ahlak, Hakikat ve Kimlik, Ankara: Araştırma, 2013.
- İsmail Cerrahoğlu, "Garanik", DİA, XIII,s
- Mehmet Bulut, Ehli sünnet ve Şia'da ismet inancı, İstanbul 1991.
- Topaloğlu-Çelebi, KTS, "İsmet",s.